

SZABÓ JULIET

Fellazítási politika a Kádár-rendszerben

Az MSZMP propagandatevékenysége 1958 és 1963 között

„Közismert axióma, hogy a bel- és a külpolitika minden, bármilyen társadalmi rendszerű országban a legszorosabban összefügg egymással”¹
Puja Frigyes: *Szocialista külpolitika*

„A manipuláció kényszerítő kommunikáció.”²
Philippe Breton: *A manipulált beszéd*

A hidegháborús propaganda

A propaganda korában élünk. A 20. század óta a propaganda nem csupán üzenet terjesztése, hanem értelmi és érzelmi manipuláció is egyben;³ és olyan eszköztárral és módszerekkel párosul, melyek eredményeképpen meghatározó szerepet játszott az új világrendek, a létezett szocializmus és a világkapitalizmus térfoglalásában. Az első világháború idején az angolok, majd az amerikaiak megszervezték katonai propagandagépezetüket, majd néhány év múlva Oroszországban, a bolsevik hatalomátvételt követően, a terror mellett tömegméretű propagandát is bevezettek a hatalom megtartása és kiterjesztése érdekében. Mindkét rendszer

addig nem ismert manipulációs eszközöket használt a lakosság meggyőzésére. A két világháború között a náci Németország is sikeresen alkalmazta az új propagandaeszközöket, miközben az amerikaiak és az angolok az időközben továbbfejlesztett propagandamódszereket és -eszközöket Németország ellen fordították. A második világháború után gyorsan felbomlott a németellenes angol–amerikai–szovjet szövetség. Az egyre inkább amerikai irányítású propagandagépezetet a tőkés világ belső és külső ellenségei ellen fordították. A tömegkommunikációs eszközök rohamos fejlődése és az újfajta, szociológiai felméréseken alapuló, manipulatív és célzott tájékoztatási eszközrendszer korábban nem látott mértékben befolyásolta és befolyásolja ma is a világrendet.

Az amerikaiak, úgynevezett lélektani hadviselésükben, korábban is alkalmaztak titkos eszközöket; a „klasszikusnak” tartott hidegháborús években (1947 és 1953 között) azonban többnyire a nyílt és nyíltan felismerhető propaganda volt a jellemző. Ebben először a rádió játszott főszerepet az Amerika Hangja, a Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió létrehozásával. Célja a szovjet szférához tartozó országok lakosságának befolyásolása volt a meghirdetett felszabadítási, valójában feltartóztatási politika nevében. Az 1955 körüli enyhülés, a lengyel és a magyar események,⁴ valamint a kubai rakétaválság után, az atomháború veszélyének elhárulásával és az újabb enyhülés bekövetkeztével új stratégia alakult ki. A békés egymás mellett élés elvére hivatkozva Lyndon B. Johnson meghirdette a *hidépítés* politikáját. Miközben a fegyverkezési verseny eszkalálódott és Európán kívül forróháborúk dúltak a szuperhatalmak között, az európai kontinensen az amerikaiak és európai szövetségeseik az amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó, Zbigniew Brzezinski nevéhez köthető úgynevezett békés beavatkozás (*peaceful engagement*) politikáját folytatták.

Az, amit eleinte „új diplomáciának” is hívtak, nem volt más, mint egy minden területet átható propaganda-hadjárat, amely a közvetlen és nyílt propagandán kívül, valamint a hagyományos államközi kapcsolatok mellett hol formális, hol informális kapcsolatokat alakított ki a véleményformálókkal, akik szélesebb értelemben vett társadalmi környezetükben jelentős szerepet játszottak.⁵ Az egyre nyitottabb kapcsolatok

¹ PUJA FRIGYES: *Szocialista külpolitika*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973. 7.

² PHILIPPE BRETON: *A manipulált beszéd*. Helikon Kiadó, Budapest, 2000. 70.

³ Propaganda: „Szándékos és szisztematikus kísérlet a percepciók formálására, a gondolkodás manipulálására és a viselkedés irányítására olyan hatás elérése érdekében, amely támogatja a propagandista kitűzött céljait.” (Garth S. JOWETT–Victoria O'DONNELL: *Propaganda and Persuasion*. Sage Publications, London, 1992. 4.)

⁴ Abban a vitában (lásd például GYÁNI GÁBOR: *Forradalom, felkelés, polgárháború '56 fogalmi dilemmáiról*. http://www.osaarchivum.org/updates/2006/blitz/gyani_gabor.pdf, hogy 1956-ban forradalom vagy nemzeti népfelkelés és szabadságharc zajlott-e le, én az utóbbi kettőt támogatom. De mivel az előbbi már meghonosodott (részben az „ellenforradalom” kifejezés) használata nyomán, a továbbiakban mindhárom fogalmat használom.

⁵ Lásd MI az új az „új diplomáciában”. In: A. N. KOVALJOV: *A diplomácia ábécéje*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.

mellett mindinkább szükség volt az értelmiségre irányuló *meggyőző* és a tömegeket megcélzó *ideológiamentesnek látszó* propagandára.

Ennek a propagandának deklarált feladata az amerikai politika és ideológia terjesztése volt,⁶ és noha a „békés” beavatkozás elsősorban a szovjet szférát célozta meg, az „organikussá”⁷ vált szuperhatalmi viszonyokban az amerikaiak és nyugati szövetségeseik a saját lakosságuk ellen is bevetették a „békés” eszközöket.⁸ A *tájékoztatósi politika* (egyéb szakszargonnal: *kommunikáció, public relations, marketing, imázsgyártás*) és a vele összefüggő politikai célzatú *kultúrdiplomácia* különösen fontos volt. Kiemelkedő helyen szerepelt a sajtó, a film, a rádió és a televízió. A véleményformáló társadalmi elit befolyásolásában a réteg- és szakfolyóiratok, a művészeti, a kulturális és a tudományos cserék játszottak fontos szerepet. Erre a politikára brit és amerikai körökben egyre jobban terjed a 1960-as években bevezetett eufemizmus: a közdiplomácia (*public diplomacy*). Ez nagyban hozzájárult az amerikaiaknak a világra gyakorolt befolyásához, nem utolsósorban az amerikai intézmények, életforma és a mindenkori amerikai kormány által propagált elvek utánzása révén. (Ezt az 1990-es években Joseph Nye amerikai történész szintén eufemisztikus megfogalmazással *soft power*nek, vagyis *puha erő*nek nevezte.) Ez a „hídépítési politika” lényegében a korábbinál újabb és rafináltabb lélektani hadviselési forma volt, és a hatvanas évek második felétől a szocialista államok defenzív módon reagáltak rá: igen agresszív beavatkozásnak, vagyis *fellazítási politikának* (*imperialista propaganda, ideológiai diverzió, ideológiai aknamunka*)⁹ értékelték, és keményen igyekeztek hatástalanítani.¹⁰

⁶ Shawn J. PARRY-GILES: *The Rhetorical Presidency. Propaganda and the Cold War 1945–1955*. Praeger, London, 2002. 35.

⁷ 1975 decemberében robbant a „Sonnenfeldt-ügy”, amikor Henry Kissinger egyik tanácsadója, Helmut Sonnenfeldt a külügyminiszter jelentében kimondta: az USA számára kívánatos a Szovjetunióval kialakult „organikus” kapcsolat fenntartása. Erről lásd James BURNHAM: *The Kissinger-Sonnenfeldt Doctrine: The Protracted Conflict*. *National Review*, 5/28/1976. Vol. 28. Issue 19. 560–560.

⁸ Frances STONER SAUNDERS: *The Cultural Cold War: The C. I. A. and the World of Arts and Letters*. The New Press, London, 1999.

⁹ Fellazítási politika: „Az imperialista politika egyik fontos taktikája, amely főként az európai szocialista országok ellen irányul. Célja, hogy speciális, »békés« módszerekkel megbontsa a szocialista országok egységét, szembeállítsa őket egymással és mindenekelőtt a SZU-val, s az egyes szocialista országokon belül erősítse a polgári, kispolgári hangulatokat, jobboldali revizionista nézeteket. Az imperialisták erre akarják felhasználni a politikai, gazdasági, kulturális, idegenforgalmi kapcsolatokat, hatalmas propaganda-apparátusukat.” (Fencsik László (szerk.): *Politikai Kiszótár*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980.)

¹⁰ A fogalmakról és a magyar külső és belső elhárításról bővebben lásd RÉVÉSZ Béla: *Hírszerzés, propaganda és ellenzék Magyarországon. Állambiztonsági jelentés 1976-ból a külső ellenség és a belső ellenzék viszonyáról*. *Múltunk*, 2005/3. 163–225.

Amíg a németországi náci és a különböző sztálinista rendszerek propagandája tetemes szakirodalmat generált, a hidegháború propagandájának – néhány kivétellel – ez ideig a történészek kevés figyelmet szenteltek. Pedig egyre több forrás sejteti, hogy e politika szerepe a Szovjetunió felbomlásában és a globalizáció világhódításában sokkal nagyobb, mint ahogy azt korábban gondolták.¹¹

2003-ban az angol történész, Nigel Gould-Davies a következőt írta: „Noha a legújabb amerikai kutatások alapján úgy tűnik, hogy a kulturális politika nagyobb szerepet játszott a hidegháborúban, mint ahogy ezt eddig feltételezték, szinte semmit nem tudunk a szovjet kulturális politikáról, vagy arról, hogyan reagált az ellenség »kihívásaira«, és [úgy tűnik], a hagyományos hidegháború történelmi feldolgozásában a kulturális kapcsolatokat általában teljesen elhanyagolják.”¹² A Szovjetunió is dollármilliárdokat költött külföldre irányuló propagandára, de Joseph Nye szerint ezeket az összegeket a magaskultúra, a sport, a nukleáris fegyverek elleni tüntetések, békemozgalmak és ifjúsági szervezetek támogatására fordították, s éppen ezért nem volt politikai tömeghatásuk.¹³ Ez vitatható. Bizonyos politikai helyzetekben sikeresnek bizonyult a szovjet propaganda, és hatását csak hatalmas méretű ellenpropagandával tudták ellensúlyozni. A szovjet propagandát nehezítette – ám hozzájárult az is, amire Nigel Gould-Davies is rámutatott –, hogy az Egyesült Államokban az 1960-as években már nem voltak olyan tömegszervezetek (például békemozgalmak, nagy szakszervezetek), amelyek természetes behatolási területet jelenthettek volna a szovjet politikának; az amerikai rendszer az európai demokráciákhoz képes túlságosan jobbra tolódott.

Noha a „békés” beavatkozás terén az amerikaiak össze nem mérhető előnyt élveztek a szovjet szférával szemben, az úgynevezett szocialista országok is folytattak hasonló propagandatevékenységet. Volt egy olyan ország, amely adott behatolási területet felhasználva ma már klasszikusnak tartott fellazítási módszereket alkalmazott: időt, pénzt, embert nem kímélve igyekezett bomlasztani külföldre került honfitársai közösségeit és szervezeteit. Ez az ország Magyarország volt.

¹¹ Richard OSGOOD: *Hearts and Minds: The Unconventional War*. *Journal of Cold War Studies*, Spring 2002. Vol. 4. 85–107.; Yale RICHMOND: *Cultural exchange and the Cold War: Raising the iron curtain*. Pennsylvania University Press, University Park, PA, 2003; David CAUTE: *The Dancer Defects: The Struggle for Cultural Supremacy during the Cold War*. Oxford University Press, Oxford, 2003.

¹² Nigel GOULD-DAVIES: *The Logic of Soviet Cultural Diplomacy*. *Diplomatic History*, Vol. 27. No. 2. (Apr. 2003). 193.

¹³ Joseph NYE: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs, New York, 2004. 73.

Készülődés a forradalom utáni csendben

1957-ben a Kádár-kormány mindenekelőtt arra törekedett, hogy kitörjön a nemzetközi elszigeteltségből. A magyar felkelés és szabadságharc vérbefojtásával nemcsak a nyugati országok baloldali mozgalmi gyengültek, hanem a „testvéri” országokkal is megrendült a „kölcsonös bizalom”. A magyar emigráció egy része korábban is szálka volt a kommunista vezetés szemében, de a már száműzetésben élő több százezer magyar 1956 után új erőre kapott az új menekültek áradatától, és fokozták tevékenységüket országuk felszabadításának reményében.

1957 januárjában az Egyesült Nemzetek Közgyűlése különbizottságot hozott létre a „magyar kérdés” megvizsgálására. Az úgynevezett Ötös Bizottság jelentése Magyarországról elmenekült neves politikusok és több mint 100 más magyar menekült meghallgatása alapján készült. A jelentést kimondta, hogy a magyar nép a függetlenségéért harcolt, harcát a szovjetek erőszakkal, katonai erővel nyomták el, és a Kádár-kormány ennek révén került hatalomra. 1957 szeptemberében a Közgyűlés elfogadta a jelentést. Magyarországon a hatalom különböző tiltakozó akciókat szervezett ellene, miközben egy nagy méretű – ám végül csekély hatású – propagandakampányt készített elő a külföld felé.

Egyértelmű volt, hogy a Kádár-kormány elfogadtatása nem lesz egyszerű. Ráadásul úgy tűnt, hogy a menekült politikusoknak és közéleti személyeknek komoly befolyása lesz ebben a folyamatban. Ezért a Külügyminisztérium Kollégiuma 1957 októberében, miután megtárgyalta a keretein belül működő Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának előterjesztését, a következőképpen határozott:

„Magyarország azon országok közé tartozik, amelyeket a történelmi, társadalmi fejlődés egy-egy szakaszán számos állampolgára hagyott el. A felszabadulásig ez az emigráció nagyrészt haladó szerepet töltött be, vonatkozik ez kisebb mértékben a gazdasági okokból emigráltakra is. Gyökeresen megváltozott a helyzet a második világháború után. Az addigi politikai emigráció többsége hazatért, de helyettük új távozott nyugatra – az úri Magyarország arisztokratái, tőkésai, katonatisztjei és ezek kisebb-nagyobb kiszolgálói. Ezek képezik az úgynevezett jobboldali emigrációt. [...] Mindezekből törvényszerűen következik, hogy a Magyar Népköztársaság külpolitikájában nem elhanyagolható szempont az emigrációval való foglalkozás. Számos tény bizonyítja, hogy *akiket nem nyerünk meg az Óhaza számára, vagy legalábbis nem semlegesítünk*, azok az imperialista kémszervezetek járőrszolgálatára kerülnek, propa-

ganda-gépezetüket szolgálják, számtalan esetben felhasználják őket ellenünk.”¹⁴ (Kiemelés tőlem. – Sz. J.)

1958 márciusában New Yorkban az 1947 után menekült politikusok és ötvenhatosok létrehozták a Magyar Bizottságot, mely a „forradalom programja” mellett kötelezte el magát. Budapesten június 16-án Nagy Imre és társai kivégzésével a Kádár-kormány egyértelművé tette, hogy nincs visszaút. Sík Endre Washingtonban, az amerikai külügyminisztériumban visszautasította az amerikaiak álláspontját, hogy a döntést a Kremlben fogalmazták meg. Nem sokkal később, 1958. július 29-én – a külső és belső ellenség további felszámolása céljával – a Politikai Bizottság megtárgyalta a Külügyi Osztály vezetőjének, a nemrég Moszkvából hazatért Szilágyi Dezsőnek és Péter Jánosnak az új külügyminiszter-helyettesnek az emigráció helyzetéről szóló előterjesztését. A jelenlévő PB-tagok: Apró Antal, Biszku Béla, Kádár János, Kállai Gyula, Kiss Károly, Komócsin Zoltán, Marosán György, Somogyi Miklós. A meghívottak pedig a Külügyminisztériumból Sík Endre, Szarka Károly, Hazai Jenő és Kárpáti József. Maguk az előterjesztők nem voltak járatosak a témában, ám a jelenlévők közül Kiss Károly, Kárpáti József, Sík Endre és Szarka Károly már tapasztaltak számítottak az emigráció „kezelésében”. Az ülésen leginkább Kádár János és Kiss Károly határozta meg a kialakuló politika irányvonalát.

Döntő momentum a jelentés azon megállapítása, miszerint „az 1956-os ellenforradalmi események következtében disszidáltak jelentős része megtevesztett, de becsületes ember”, vagyis *az 1956-ban elmenekültek többségét nem tekintették ellenségnek*. Noha a Központi Bizottságon belül kezdetben talán nem volt annyira egyértelmű a dolog, ez volt az egyetlen ésszerű állásfoglalás. Nemigen lehetett mondani, hogy 200 000 fasiszta menekült el az országból. A Központi Statisztikai Hivatal és a Belügyminisztérium¹⁵ az addig hazatért 30 000–40 000 ember¹⁶ adatai alapján tudta is, hogy a 200 000-nek egyébként körülbelül a fele inkább gazdasági és nem politikai okokból hagyta el az országot.¹⁷

¹⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) XIX-J-1-o KÜM Kollégium Külföldi Magyarok Önálló Ref. 00100/15/1957 szig. titk. sz. A magyar emigrációval kapcsolatos feladatainak című előterjesztés.

¹⁵ Központi Statisztikai Hivatal. Jelentés. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai 1956. október 23-tól 1957. április 30-ig. *Régió*, 1991/4.

¹⁶ A bizonyítható szám 1960-ban 27 634 volt, de további 5000–10 000 hazatértről szó lehetett, akiket nem regisztráltak a határon. (MOL M-KS 288. f. 7/78. ó. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1960. május 17-én megtartott üléséről. Melléklet.)

¹⁷ Később az ENSZ-interjúk és egyéb források alapján ez bebizonyosodott. Puskás Julianna különböző források alapján 50–60%-ra teszi azok arányát, akik a fennálló politikai helyzet miatt menekültek. (Lásd Puskás Julianna: Magyar menekültek, emigránsok „DP-k és 56-osok” 1944–1957. *Aetus*, 1996/2–3.)

A jelentést megtárgyaló Politikai Bizottság tagjai elvileg egyetértettek abban, hogy engedélyezni kell a hazatérni vágyók közül a politikailag és gazdaságilag hasznosnak ítélt – „bizonyos kategóriákba” tartozók – hazajövetelét (sok orvos és mérnök volt a menekültek között).¹⁸ Azzal kezdetben is számoltak, hogy a hazatérők nagy száma ellenére az 56-osok többsége kint fog maradni. (Mint később kiderült, sokan nem önszántukból maradtak külföldön. A hazatérési propaganda ellenére valójában elsősorban a Belügyminisztérium, de később a Külügyminisztérium sem bízta hazatérésre az 56-osokat. Sőt, sokszor ezt meg is akadályozták.)¹⁹

Sokan még ma is azt hiszik, hogy a Kádár-rendszer tevékenysége az emigrációval kapcsolatban a Belügyminisztériumban összpontosult, valamint azt is, hogy az elsősorban a hangosan politikálókra vagy a Szabad Európa Rádiónál dolgozó emigránsokra koncentráltak. Közhiedelem az is, hogy e tevékenység többnyire titkos volt, pedig e politika (és egyben a bomlasztás) java része a nyilvánosság előtt zajlott. Emellett bőven akadt gyanútlan, úgymond, semleges vagy beavatott emigráns, aki a rendszert nyíltan szolgálta, vagyis a szó klasszikus értelmében *ügynök* volt. Mi több, mint a hatékony propaganda egyik eszköze, e politika szelektív megismertetése is megjelent újságokban, könyvekben, a látszatnyilvánosság végett. Ha ez a politika nyilvános volt, akkor miért minősítjük mégis titkosszolgálati tevékenységnek a propagandát? Mert „a titok – írja Révész Béla – az emberek közötti kapcsolatok és viszonyok természetes állapotának megbontására irányuló aktív erőfeszítés”.²⁰ Emellett, minden rendszerben, a politika mögötti irányelvek és összefüggések titkosak voltak, és ezeket a háttérben mindig olyan belügyi intézkedések erősítették, mint például a hazatérések akadályozása vagy az emigráns lapok cenzúrája.

Szilágyi Dezső arra hívta fel a figyelmet, hogy a kérdés „nemcsak belügyi kérdés”, hanem „igen sokrétű és komoly politikai háttere van”. Kádár akkor hozzátette: „Hiba erről a kérdéstről csak mint belpolitikai kérdéstről beszélni, bár szerintem csak külügyi kérdésként sem lehet kezelni. Sokféleképpen kell ezzel a dologgal foglalkozni: propagandavonalon,

külügyi, belügyi vonalon és még Népfrent-vonalon is.”²¹ Az egyik első intézkedésként előírta a Magyarok Világszövetségének és lapjának átszervezését. Kádár javaslatára a PB bizottságot hozott létre a kérdés előkészítésére, s 1959 februárjában megtárgyalta a bizottság előterjesztését. Kádár János nem volt jelen az ülésen. Mint kiderült, időközben Sík Endrét is bevonták az előterjesztés kidolgozásába.²² Ekkor körvonalazódott határozottabban az a politika, amelyet a magyar emigráció bomlasztása végett a magyar pártállam közel harminc éven át tervszerűen megvalósított.

Az emigránsokat korábban – szovjet mintára – gyakran megfosztották állampolgárságuktól. Ezt most ritkábban tették, mert nem tartották célravezetőnek.²³ Ehelyett a hazalátogató vízum vagy a családdegyesítés megtagadása lett a fő megtorló eszköz. Úgy döntöttek, hogy támadni fogják a disszidens és emigráns vezetőket; igyekezzenek „leleplezni” őket mind az emigráció, mind a nyugati baloldali (értelmiségi és munkás) körök előtt, „nemcsak propaganda útján, hanem minden fellelhető személyes kapcsolat révén is”.²⁴ A formálódó terv az 1956. november és 1957. május között eltávozott, ám zömében apolitikusnak vélt tömeget célozta meg.

Kádár véleménye egyezett azzal, amit a kommunista mozgalom is régóta sugallt: nevezetesen hogy a századforduló óta a második világháború befejezéséig a mindenkor „kizsákmányoló” (feudális, kapitalista) vagy „Horthy-fasiszta” rendszer elől menekült el az emigránsok többsége; azok pedig, akik 1944 után hagyták el az országot, „nemzetvesztők” voltak. Kádár az előző ülésen a PB előtt elmondta, hogy az emigráció *többsége* nem „ellenséges”, és összefoglalta a stratégiát velük szemben: „Az emigráció vegyes társaság. Vannak köztük a Horthy alatt kint maradtak: Eckhardt, Fábíán, Nagy Ferenc;²⁵ később jönnek hozzájuk Király Béla,- Kéthly Anna,- Kővágó-féle csirkefogók, tehát akik az emigrációból és a hazaárulásból élnek. Nem tudom pontosan, mennyi

²¹ MOL M-KS 288. f. 5/88. ó. e. A Politikai Bizottság 1958. július 29-i ülésének jegyzőkönyve.

²² Jelen volt: Kállai Gyula, Biszku Béla, Szirmai István, Kiss Károly, Szilágyi Dezső, Péter János, Marosán György, Münnich Ferenc, Nemes Dezső.

²³ Amikor ezt a kérdést 1958-ban megtárgyalták, Kádár János és Szilágyi Dezső inkább az állampolgárságtól való megfosztást támogatta. Kiss Károly viszont rámutatott arra, hogy ez a szovjet mintára kialakult gyakorlat a múltban sem korlátozta az ellenségesnek tartott emigránsok tevékenységét. Majd Biszku Béla elmondta, hogy 1958-ban kínos lenne megfosztani prominens személyeket állampolgárságuktól, mivel itthon és külföldön egyaránt azt gondolják, hogy az állam ezt már rég megtette. (MOL M-KS 288. f. 5/88. ó. e.) A Politikai Bizottság 1958. július 29-i ülésének jegyzőkönyve. PARRAGI Mária: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság. *Kisebbségkutatás*, 2000/1.

²⁴ MOL M-KS 288. f. 32/1959/7. ó. e. Az MSZMP KB PB határozata az emigráció felé irányuló propaganda-tevékenységről.

²⁵ Nagy Ferenc 1947-ben emigrált.

¹⁸ Majd 1959 februárjában a PB úgy határozott, hogy az egyéni elbírálásnál a Belügyminisztérium részesítsen előnyben bizonyos kategóriákat: szakmunkások, fizikai dolgozók, orvosok, mérnökök vagy „politikai szempontból konstruktívan értékesíthető” személyek esetén. (MOL M-KS 288. f. 32/1959/7. ó. e. A PB 1959. február 3-i határozata a magyar emigráció felé irányuló propaganda-tevékenység tárgyában.)

¹⁹ Lásd SZABÓ Juliet: „... s várja eltévedt fiait is.” Az MSZMP repatriációs és hazalátogatósi politikája 1956 és 1963 között. *Múltunk*, 2007/1. 187–213.

²⁰ Révész Béla: A titkosszolgálatok titoktalanításáról. Egy politikai jelenség politológiai mellőzöttsége. *Politikatudományi Szemle*, 2007/4. 135.

lehet ezeknek a száma, de hozzávetőlegesen 30 000-en vannak olyanok, akik hazaáruulásból élnek. Fel kell becsülni tehát az összes magyar emigrációt, vagyis azokat, akik magyarok vagy annak tartják magukat, de külföldön élnek. Ezek száma kb. 2 millió. Ebben a számban benne van az első világháború előtti emigráció, s a második világháború alatti és utáni emigráció és az 1956-ban emigráltak is. A mi helyes állásfoglalásunk az, hogy a magyar emigráció óriási többsége egyszerű emberekből áll, akiket, mondjuk, maximálisan az orruknál fogva vezetett az ellenség és vezet most is. Ezt meg kell mondani. [...] Nekünk világosan kell állást foglalnunk az 1956-os emigrációval kapcsolatban is. Aki nem volt fasiszta és nem tartozik abba a kategóriába, hogy itthon bíróság elé állítsák, azokkal kapcsolatban azt ajánlhatnánk a követségeknek és a testvérpártoknak, hogy őket rendes dolgozó emberekként kezeljék. Mondják meg nekik, hogy törekedjenek rendes szakszervezeti tagok lenni, viselkedjenek rendesen és dolgozzanak úgy, hogy ne hozzanak szégyent a magyarok fejére. Ez még mindig jobb, mintha a fasiszta szervektől függenének, oda orientálódnának.”²⁶

1958–1964 között a Politikai Bizottság *hat* alkalommal tárgyalta az emigrációval kapcsolatos teendőket, elsősorban a sokoldalú propagandatevékenységet. Az előterjesztések és a határozatok, valamint a hozzájuk kapcsolódó feljegyzések és jelentések „szigorúan titkos” vagy „szigorúan bizalmas” minősítést kaptak egészen a rendszerváltásig.

Új taktika, régi szereplőkkel

1956 után tehát a hatalom részben taktikát váltott. A célok és sokszor a szereplők, a módszerek és az intézmények is a régiiek voltak. 1945 után különböző hullámokban indultak akciók az emigráció hatástalanítására, jobbra Moszkva irányításával. Viszont amíg a Rákosi-féle vezetésre a defenzív (*reaktív*) politika volt jellemző – vagyis inkább reagált az emigráció tevékenységére –, a Kádár-kormányzat politikája sokrétű offenzív (*proaktív*) és (érdekes módon éppen a sztálinizmusra jellemző) tervszerű stratégiaként jellemezhető. A hatalom elszánta magát az emigráció semlegesítésére. Az új, módszeres és tervszerű politika alapos és rendszeres külügyi és belügyi, valamint tudományos elemzéseken alapult, és végrehajtásába a társadalom szinte valamennyi spektrumát be-

vonták. Továbbá – a Rákosi–Gerő-féle vezetéssel ellentétben – a Kádár-kormány ezúttal *önállóan cselekedett*. 1947 és 1953 között ugyanis az emigránspolitika egyszerűen a szovjet minta másolását jelentette: az ellenségesnek tartott emigránsok ellen megtorló intézkedéseket fogantatottak, a kommunistaszimpatizánsokat pedig támogatták. Később, Sztálin halála után, a Hruscsovi enyhülés és nyitás politikájával összhangban a magyar vezetés közeledni próbált egyes politikailag hasznosnak ítélt külföldön élő magyarokhoz. Ez, különösen a jobboldali emigránsok hazacsalogatásának szándéka, a „baráti” emigránsok, de az itthoniak között is sokak nemtetszését váltotta ki.

A Kádár-kormány a Rákosi-rendszer sztálini eszközeit és intézményeit is bevetette, de még a Horthy-rendszer kül- és kultúrpolitikai intézményeit is alkalmazta az emigráció bomlasztásában. Akárcsak Magyarországon a hazai lakosságra alkalmazott politika, az emigráció bomlasztása is korlátozásokon és engedményeken, büntetéseken és jutalmazásokon alapult, egy bizonyos fokú dezideologizálással párosulva. Az eredmény: széles körű, költségeket nem kímélő, hosszú távú, offenzív, több intézményt foglalkoztató és végső soron igen hatásos politika volt, amely mélyen behatolt a magyar társadalom köztudatába, és kialakította az emigráció képét a közvéleményben. Ennek a következményei ma is hatnak.

Az intézményrendszer

A külföldre irányuló propagandatevékenységet a Külügyminisztériumban dolgozták ki. Nem kérdéses, hogyan viszonyult az emigrációhoz egy olyan intézmény, amelyet a forradalom után megtisztítottak minden, a Nagy Imre-kormányval szimpatizáló vagy akár semleges tisztviselőjétől. Az 1945 óta többször is „megtisztogatott” intézmény már a forradalom előtt sem bővelkedett hivatásos diplomatákban. 1957-ben azok a „munkás diplomaták” kerültek kulcspozíciókba, akik az előző években végezték el a Sík Endre által vezetett Diplomata Akadémiát: például Szarka Károly és Hollai Imre. „Suszterekből kell diplomatákat csinálni!” – mondta Rákosi Sík Endrének, akit e célból hozatott haza a washingtoni nagykövetség éléről. Mivel Síknek következetesen az volt a véleménye, hogy az 1944 utáni emigráció *en bloc* „fasiszta”, aligha gondolkozhatnak másként az általa nevelt külügyi tisztviselők. Sík a forradalommal kapcsolatos véleményét is egyértelművé tette, amikor 1958 júniusában Washingtonban azt nyilatkozta, hogy a Nagy Imre és társai ügyében hozott bírósági ítélet „a nemzetközi békének is szolgálatot tett”.

²⁶ MOL M-KS 288. f. 5/88. 6. e. A Politikai Bizottság 1958. július 29-i ülésének jegyzőkönyve.

A következő hónapban, a Politikai Bizottság július 29-i határozata értelmében, felállt egy bizottság „az emigráció felé végzendő munka feladatának” kidolgozására.²⁷ A propagandamunkára a Külügyminisztérium mellett (amelynek külön osztálya is volt erre a területre, a Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája) kellett egy végrehajtó szerv „az állami bázisról” nem elérhető „emigrációs rétegek és csoportok közötti propagandára”. Noha a fordulat éve utáni Magyarországon olyan, hogy „társadalmi egyesület”, nem igazán létezett, 1959-től mégis így hirdették a Magyarok Világszövetségét (MVSZ). Ismert technika, hogy egy politikailag kompromittált szervezetet vagy lapot nem szüntetnek meg, hanem átnevezik és/vagy átszervezik azt. A Magyarok Világszövetséget eredetileg 1938-ban hozta létre a Horthy-kormányzat (elődje volt az 1920-ban alapított Külföldi Magyarok Szövetsége). A világszövetség célja a szétszakadt magyarság összefogása, a magyar nyelv és kultúra ápolása, az óhaza és a külföldön élő magyarság kapcsolatainak erősítése volt, nem utolsósorban pedig az, hogy megnyerjék a nyugati országokban élő magyarok erkölcsi, anyagi és politikai támogatását is a kormány revíziós törekvéseinek. A második világháború előtt a Magyarok Világszövetsége 33 országban 1300 magyar szervezettel tartott fenn intézményes kapcsolatot. A háború után, de különösen a fordulat évtől, a Világszövetség és kapcsolatrendszere gyökeresen átalakult. Többször átszervezték, és a régebbi polgári, konzervatív és egyházi egyesületek helyett a nyugati országokban működő és a kommunista vezetéshez közelálló magyar emigráns csoportokkal építettek ki kapcsolatokat. 1955-ben ezek száma összesen 23 volt.

Amikor a Politikai Bizottság 1959. február 3-i ülésén megtárgyalták az MVSZ újjászervezését, felmerült, hogy a szervezet nevét meg kellene változtatni, különösen azért, mert elismerték, hogy az 1938-ban létrehozott Világszövetség 1945 óta nem képviseli a szomszédos, már a szocialista szférához tartozó országokban élő magyarokat. Amint Nemes Dezső elmondta: az elnevezés „kicsit idejétmúlt, ez csak a nyugati világba szakadt magyarok világszövetsége. Korábban ennek más jellege volt, Csehszlovákia, Románia stb. Ott is élnek magyarok.” Követte ezt a gondolatot Marosán György, aki kimondta: „Az bizonyos, hogy nekünk a kapitalista országokban lévő magyarok okoznak gondot és problémát, nem

pedig a Csehszlovákiában, vagy Romániában élő magyarok.”²⁸ A név mégis megmaradt, mert ismert volt a külföldi magyarok körében. Elnöknek Szakasits Árpádot nevezték ki. Az elnökséget a Hazafias Népfrent Országos Tanácsa választotta meg, állami felügyeletét a Külügyminisztérium gyakorolta. A minisztériumon belül, a Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája hangolta össze az MVSZ és a külképviseletek munkáját.

A Magyarok Világszövetségének azonban nem Szakasits volt a meghatározó alakja, hanem a követelőző és emiatt nem közkedvelt főtitkár, Beöthy Ottó.²⁹ Beöthy igazi stratégaként, jó nyelvtudással, aprólékos és szívós munkával és kiváló szervezőkészséggel felépítette a szervezet bonyolult és kiterjedt adatbázisát és kapcsolatrendszerét. Jól megalapozott terveket dolgozott ki az emigráció minden rétegére, a várható eredményekkel együtt. Követte és kihasználta terveiben az emigrációban lezajló változásokat. Noha Kiss Károly eredetileg ózdkodott személyétől, nála aligha akadhatott nagyobb ellensége a szovjet rendszert ellenző magyar emigrációnak.

A másik döntő személy az emigrációval kapcsolatos munkában Bognár József³⁰ volt, aki Szakasits után lett az MVSZ elnöke, és 1963-tól egészen 1990-ig töltötte be ezt a tisztséget. Bognár mint fiatal tanító lépett be 1943-ban a Kisgazdapártba, és hihetetlen karriert futott be a háború után. A korábbi kisgazdapárti Sulyok Dezső Bognár Józsefet „az egyik legártalmasabb kommunista ügynöknek” tartotta, aki abból a célból „épült be” a Kisgazdapártba, hogy azt belülről „elrothassza”.³¹ Rákosi elismerően írt róla visszaemlékezéseiben: „[Bognárt] 1956-ig ahova állítottuk, megállta a helyét.”³² 1956 után is megállta a helyét, mert noha végül nem vállalt miniszteri posztot a Kádár-kormányban, a Magyarok

²⁸ MOL M-KS 288. f. 5/116. ó. e. A PB 1959. február 3-i ülésének jegyzőkönyve.

²⁹ Beöthy Ottó – Apja Salgó Béla, az 1919-es Revizori Központ szervezője és vezetője. Beöthyt 1944 elején Szerbiába deportálták. 1945-től a parlamenti könyvtár vezetőhelyettese, majd igazgatója. 1950-ben letartóztatták, 1956-ban a Legfelsőbb Bíróság felmentette. 1957–1959-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtárának igazgatója. 1959 és 1967 között a Magyarok Világszövetségének főtitkára.

³⁰ Bognár József (1917–1996) közgazdász, politikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, 1943-ban belépett a Kisgazdapártba. 1946–1947-ben tájékoztatási miniszter, majd Budapest polgármestere, 1949 és 1956. október 27. között bel-, illetve külkereskedelmi miniszter, a Nagy Imre-kormányban miniszterelnök-helyettes, majd 1961 és 1969 között a Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöke. 1963-tól 1987-ig az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének igazgatója. 1970-ben Állami díjjal tüntették ki.

³¹ Sulyok Dezső: *A Magyar Emigráció Szerencsétlensége*. A Magyar Október 23 Mozgalom kiadása, New York, 1962. 31.

³² RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések. 1940–1956*. I. k. Szerk.: FEITL István–GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta–SIPOS Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 397.

²⁷ MOL M-KS 288. f. 7/33. ó. e. A PB 1958. július 29-i határozata KB Külügyi Osztálya (Szilágyi Dezső), KB Agit. Prop. Osztálya (Szirmai István), Külügyminisztérium (Péter János), Bellügyminisztérium (Galambos József), Magyarok Világszövetsége (Szakasits Árpád), Magyar Nők Országos Tanácsa (Ortutay Zsuzsa), Magyar Vöröskereszt (Kárpáti József), KISZ (Komócsin Zoltán).

Világszövetségének új elnökeként és a Kulturális Kapcsolatok Intézetének vezetőjeként gyakorlatilag miniszteri hatalommal rendelkezett, és aktívan részt vett a szervezet destruktív munkájában is.

A célcsoportok feltérképezése és osztályozása

1959 februárjában, amikor a PB az emigráció kérdését tárgyalta, Szilágyi Dezső megerősítette Kádár korábban kifejtett álláspontját: „Amikor ehhez a kérdéshez hozzányúltunk és részletesen kezdtünk vele foglalkozni, kislült, hogy nem 180 000 disszidensről, hanem 1 millió 600 000 külföldön élő magyarról van szó, akiknek többsége nem igaz hogy összetételénél, hangulatánál, politikai beállítottságánál fogva ellensége a magyar népi demokráciának.”³³ Ebből máris felsejlett a klasszikus kádári elv: *aki nincs ellenünk, velünk van*. Összhangban volt ezzel az az utasítás, miszerint „a propagandában figyelemmel kell lenni az emigráció rétegződésére”.³⁴ Az MSZMP KB Külügyi Osztályának utasításai szerint a Magyarok Világszövetségének fejlesztésével párhuzamosan a Külügyminisztérium hozzálátott a hatékony propaganda kidolgozásához, azaz a célcsoport operatív elemzéséhez.

A külföldön élő közel félmillió magyar legalább nyolc hullámban³⁵ hagyta el az országot, és több mint a fele (65%-a) az Egyesült Államokban telepedett le. Egyik szocialista ország politikai és gazdasági emigrációja sem volt olyan sokrétű, mint a magyar. Budapesten azonban csak a hatalom szűk és szelektív szempontjai szerint elemezték, s mint láttuk, alapjában két fő csoportra osztották: *lojálisra* és *ellenségesre*. Tizennégy országot vettek alapul, ahol nagy számban éltek emigránsok. Az „ellenforradal-

mi disszidensek” száma miatt kiemelt területnek számított Ausztria, Franciaország, Nagy-Britannia, Svájc, az Egyesült Államok és Kanada.³⁶

A kommunista vezetés szempontjából *lojális* – vagy a *szimpatizánsnak*, *haladónak*, *baloldalinak* vagy *barátinak* is nevezett emigránsok – további két fő csoportra oszlottak: a nagy diaszpórára, vagyis a zömmel paraszti és agrárproletár származású magyarokra, akik a századfordulón hagyták el az országot és főleg Észak-Amerikába kerültek; meg azokra a politikai és gazdasági emigránsokra, akik 1919 és 1944 között hagyták el Magyarországot.

A félmillió „amerikás” magyar túlnyomó többsége – a szociáldemokrata és kommunista propaganda által visszhangzott közhiedelemmel és József Attila híres verssorával ellentétben – nem a nyomorból „tántorgott ki” Amerikába az első világháború előtt, hanem az olcsó munkacserét igénylő amerikai ipar vonzotta őket. Sokan nem is saját elhatározásukból indultak útnak, hanem ügynökök rábeszélésére.³⁷ (A kivándorlást a magyar szociáldemokrata és az amerikai magyar kommunista sajtó is kifejezetten biztatta. Továbbá a kommunista és antifasiszta mozgalmakban tevékenykedő magyarok a Horthy-kormányzat visszavándorlási politikája ellen agitáltak, nem is eredménytelenül.) Az útnak indulók célja a pénzgyűjtés volt, itthoni földvásárlásra. A magyarokra most is jellemzően csekély kivándorlási hajlam³⁸ akkor sem volt nagyobb. Eredetileg sem mint emigránsok vagy kivándorlók, hanem mint vendégmunkásnak szálltak hajóra. (Amerikában „vándormadaraknak” hívták őket.) Nem a végleges letelepedésre rendezkedtek be. Általában fiatal, hajadon nők és egyedülálló vagy családjukat ideiglenesen itthon hagyó férfiak voltak.³⁹ Sokan ipari vagy bányamunkások lettek. Több mint 50%-uk hazatért. Azok közül, akik végleg kint maradtak, sokan csatlakoztak

³³ MOL M-KS 288. f. 5/116. ó. e. A PB 1959. február 3-i ülése: 2. Előterjesztés a magyar emigráció felé irányuló propagandatevékenység tárgyában. Jegyzőkönyv.

³⁴ MOL XIX-J-1-o Külügyminisztérium Kollégium. Az 1960. május 18-án ülésének anyaga. A Minisztérium titkársága, 00249/11/1960. szig. titk. Meghívottak: Hollai Imre (az MSZMP KB Külügyi Oszt. v.), Beóthy Ottó (MVSZ főtitk.), Straub István (MVSZ főtitk. h.), Szántó Miklós (a *Magyar Hírek* szerkesztője), Tardos András (Magyar Rádió).

³⁵ Az 1880–1920 közötti gazdasági hullám; 1920 után emigrált októberisták; a harmincas években kivándorolt zsidók; a háború alatt külföldön maradt, a hazai rendszerrel szakító írók, újságírók, diplomáták; 1944/45-ben a Horthy-rendszer tisztviselői, katonák, a Sztójay-, Imrédy- és Szálasi-kormány kiszolgálói; 1945–1949 között emigrált tőkésék, iparosok, arisztokraták, a különböző pártok képviselői; az 1953 után, Rákosi bukása után menekültek; az 1956/57-ben menekültek. Nagy Kázmér, az Ausztráliából 1984-ben hazatért újságíró 13 csoportot sorol fel, és az 56-osokat további öt kategóriára bontotta. (Nagy Kázmér: *Elveszett alkotmány. A magyar politikai emigráció 1945–1975*. Gondolat Kiadó, Budapest, 34–35.)

³⁶ MOL M-KS 288. 6/1960/78. ó. e. Előterjesztés az MSZMP KB Titkárságához a magyar emigráció felé irányuló propagandatevékenységre vonatkozóan.

³⁷ Először az észak-magyarországi bányavidéken indult a toborzás. Erről lásd Puskás Julianna: *Migráció Kelet-Közép-Európában a 19. és 20. században. Régió Kisebbségtudományi Szemle*, 1991/2–4.; Uő: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban. 1880–1940*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982; HEGEDŰS Lóránt: *A magyarok kivándorlása Amerikába*. Budapest, 1899. (Különlenyomat a *Budapesti Szemléből*.)

³⁸ Erről bővebben lásd Elizabeth COLLETT: *Europe: A new continent of immigration*. In: *Rethinking Immigration and Integration. A New Centre-left Agenda*. Policy Network, London, 2006.

³⁹ A több milliós európai vándormunkás közül a magyarok tértek haza a legnagyobb arányban. (Kivételt képeztek a zsidók, akik családostól indultak útnak, s a hazai németek közül is kevesebben tértek vissza.) Az első világháború kitöréséig 64%-uk visszajött, a többiek a mezőgazdasági reform hiánya, a trianoni határmódosítások, a két világháború, valamint a két háború közötti gazdasági krach és végül a honi körülményekhez képest könnyebb amerikai életforma miatt maradtak. (Lásd John BODNAR: *The Transplanted. A history of immigrants in urban America*. Indiana University Press, Bloomington, 1985. 53–55.)

különböző munkásmozgalmakhoz is; 1945 után ezekkel és az úgynevezett *haladó mozgalom* vezetőivel tartottak kapcsolatot a magyar külügyi szervek. Néhányuk szervezetét és lapját a magyar állam titkon támogatta is. 1960-ban az amerikai magyarok többsége már rég nem járt Magyarországon, információjuk a szülőföldről, de még a háború előtti bonyolult magyarországi politikai helyzetről is hézagos volt. Érzelmileg kötődésük viszont erős maradt. Többségük apolitikus volt: mind a Rákosi-, mind a Kádár-rendszer külügyi szervei *semlegesnek*, részben *lojálisnak* nevezték, s politikai céljaikra manipulálható tömegként kezelték őket.

A másik, politikai értelemben még inkább lojálisnak nevezett csoport először a Tanácsköztársaság bukása után emigrált októbristákból és a velük együtt távozó kommunista szimpatizánsokból verbuválódott, akik az ugyancsak távozni kényszerült Gárdos Mariska szavaival „kalandkeresők, számítók és haszonlesők” voltak. A húszas, harmincas években csatlakozott hozzájuk a zsidótörvények miatt, politikai és gazdasági okokból eltávozott zsidó származású emigránsok egy része. Az „amerikai” magyarokkal ellentétben őket – migrációs terminológiával – *kitaszítottak* Magyarországról, vagyis ők *kényszeremigránsok* voltak. Akadtak az októbristák között, akik később a kommunista uralom miatt agitáltak,⁴⁰ ám e csoport *lojálisnak* tartott tagjai nem voltak kevesen, és magyarországi kapcsolataik nem szakadtak meg. E vegyes csoport a Rákosi-, majd a Kádár-kormányzathoz tanúsított lojalitását leginkább a Horthy-kormányzat iránti kölcsönös ellenszenvé váltotta ki.

A Külügyminisztérium és a Belügyminisztérium közös előterjesztése megállapította: a lojális emigránsok nagyobb számban az Amerikai Egyesült Államokban, Angliában, Ausztriában, Belgiumban, Argentínában, Braziliában, Franciaországban, Kanadában, Olaszországban, Izraelben és Svédországban élnek. Pontos számukat nem tudni, de mintegy 8000–10 000 fő tömörült egyesületekbe. A lojális (baloldali) magyar nyelvű lapok száma: tíz.⁴¹

⁴⁰ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZE) 1946-ban megtagadta Jászi Oszkártól a beutazási engedélyt. Jászinak – volt feleségével, Lesznai Annával ellentétben – később sem lett jobb a viszonya a Magyar Népköztársasággal. Göndör Ferenc, a Tanácsköztársaság sajtódirektóriumának volt elnöke és Klár Zoltán, a New Yorkba áttelepült *Az Ember* című lap tulajdonosa először támogatták a kommunista vezetést (még az 1947-től kezdve elmenekült demokratikus politikusokkal szemben is); csak hogy a szovjetek közel-keleti politikája az ötvenes években megváltozott, s Sztálinnak az úgynevezett cionista összeesküvéssel kapcsolatos tisztogatásai és Rákosi hasonló politikája után Göndörék irányt váltottak, és keményen agitáltak az általuk antiszemita tartott szovjet és magyar rendszer ellen.

⁴¹ MOL M-KS 288. f. 5/232. ó. e. Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához az emigráció felé irányuló propaganda tárgyában.

A magyar emigráció többi része jóval heterogénebb volt. 1944/1945-ben közel egymillió ember menekült el Magyarországról, közöttük minisztériumi tisztviselők, katonai és rendőri kötelekben szolgálók, az 1939-es országgyűlés mindkét házának tagjai, a nyilas kormány tagjai, vagy a nyilas uralom idején kompromittálódott személyek, népi németek és egyszerű polgári személyek, akik a közelgő szovjet hadsereg elől menekültek, zömmel családotól.⁴² Noha a többség hazatért (nem mind önszántából),⁴³ számottevő részük külföldön maradt. Pontos források nincsenek, de becslések szerint mintegy 100 000 magyar vált hontalanná e körből. Ez volt a 20. században az első, Magyarországról kiinduló nagy politikai emigrációs hullám – véli Stark Tamás.⁴⁴

Puskás Julianna becslései alapján az 1945 és 1953 közötti időszakban további 100 000–110 000 személy lépte át a határt.⁴⁵ (Az 1953 és 1956 közötti időszakra vonatkozó adatok nem ismertek.) Ebbe a csoportba tartoztak a volt uralkodó osztály tagjai, földbirtokosok, nagytőkésék, majd a rövid demokratikus időszak különböző pártjainak vezetői, tisztviselők, diplomaták, értelmiségiek (tudósok és művészek), kereskedők, iparosok és vállalkozók. Puskás szerint a háborút követően, a környező országokhoz képest Magyarország veszítette el aránylag a legtöbb polgárát, és ez nem csak számbeli veszteséget jelentett.⁴⁶ A politikai, szellemi és társadalmi elit egy jelentős része ekkor hagyta el az országot. Ha ehhez hozzávesszük a népi német kitelepítetteket, valamint azokat, akik a háborúban, a koncentrációs táborokban, az ÁVH börtöneiben vagy a Szovjetunióban veszítették életüket, megállapíthatjuk, hogy rövid időszakon belül hatalmas vérvesztés érte népünket, s ez mélyreható társadalmi és politikai változásokat eredményezett az országban.

⁴² MÁDAY Béla: *Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségeinek tevékenységéről*. Salzburg, 1947. – Kisbarnaki Farkas Ferenc visszaemlékezéseiben azt írta, hogy 1945-ben 100 000 katonára, 150 000 leventére, 300 000 polgári személyre és 250 000 népi németre jutott nyugatra. KISBARNAKI FARKAS FERENC: *Az altörténelmi országgyűlés*. München, 1969. 12.; PUSKÁS JULIANNÁ: Magyar menekülők, emigránsok „DP-k és 56-osok” 1944–1957. I. m. 73.

⁴³ Kisbarnaki Farkas Ferenc megírta, hogy a szövetségesek erőszakosan hazaszállították a háborús bűnökkel vádolt magyarokat, s megemlíti azt is, hogy Németországban két alkalommal hazai kiküldöttek vették át a magyar menekültek irodájának vezetését. (I. m. 13–14.)

⁴⁴ Lásd STARK TAMÁS: Nyilas írások 1945 után. *Történelmi Szemle*, 2000/3–4. 291–308.; STARK TAMÁS: Magyarország háborús veszteségei. *Rubicon*, 2000/9. 44–48.

⁴⁵ PUSKÁS JULIANNÁ: Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években. In: MOLNÁR JÁNOS ET AL. (szerk.): *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 238.

⁴⁶ A természetes szaporulatot figyelembe véve Parragi Mária jogtörténész szerint közel félmillió lett a népeségihiány. (PARRAGI MÁRIA: A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság. I. m.)

A második világháború utáni magyar politikai emigráció két fő irányzata – az 1945-ös, úgynevezett *nemzeti* vagy *nyugatos* emigráció – és az 1947-es vagy *demokratikus* emigráció (melynek a többségét az 1947 és 1953 közötti menekültek alkották) között alig volt együttműködés, nem utolsósorban azért, mert mindkét oldal a másikat tartotta felelősnek a Magyarországon kialakult politikai helyzetért. A két csoport sem volt egységes, különösen a nemzeti emigráción belül létezett számos irányzat. A politikai emigráció szervezeteinek sokaságát nem is lehet itt felsorolni, de sokszínűségük csak bizonyos szempontokból volt érdekes a magyar pártállam számára.⁴⁷ Jobban odafigyeltek azokra az emigrációs alakulatokra, amelyek jelentősebb anyagi és erkölcsi támogatást kaptak vagy a befogadó országtól, vagy az ott élő magyaroktól. Ez a kettő nem mindig esett egybe. A főleg amerikai forrásokból támogatott emigrációt a tágabb értelemben vett és amúgy sem egységes emigráció nem tekintette önmaga képviselőjének. Az emigránsok közötti gyakori politikai konfliktusok és különbségek tápot adtak a Belügyminisztérium különböző bomlasztó akcióinak.

A magyarországi kommunista vezetés az 1944 és 1956 között elmenekült csoportokat mind *ellenséges* (*fasiszta, reakciós* vagy 1955-től egyre inkább *jobboldali*) jellegűnek minősítette. Szervezett csoportjaik száma meghaladta a 400-at, 300 újságot és folyóiratot adtak ki. Taglétszámukat 20 000–25 000-re becsülték, és Izrael kivételével ugyanazokban az országokban éltek, mint a lojális emigránsok, továbbá Nyugat-Németországban és Svájcban. Rajtuk kívül a jelentésben szerepelt még csaknem 7000–8000 egyéb „ellenséges elem”: azok, akiket a nyugati hírszerzőknél és hadseregekben alkalmaztak, disszidens írók és újságírók, a Vatikán irányítása alá tartozó római katolikus papok és szerzetesek, a katonai jellegű emigráns szervezetek aktivistái, valamint különböző felekezeti egyházi személyek.⁴⁸

1957-ben az emigrációt jelentősen megnövelte az a közel 200 000 személy, aki a harcok idején vagy a következő hónapokban lépték át a határt. Ez a csoport jelentősen különbözött a korábbi, különösen a háború utáni menekültektől. A Belügyminisztérium tudta azt, amit különböző külföldi szervek csak később állapítottak meg, hogy az 56-osok között viszonylag kevesen voltak, akik azért menekültek, mert a megtorlástól tartottak. A Kádár-kormány „kalandvagyó” menekültekről szóló hírei nem voltak alaptalanok. Csak a rendszerváltás után került nyilvános-

ságra a KSH 1957-ben készült jelentése, amelyből kiderül, hogy még az értelmiségiek közül is sokan inkább egy másik, új világ és a jobb megélhetés miatt hagyták el az országot. Nem kevesen voltak olyanok (mint például a menekült zenészekből alakult Philharmonia Hungarica több tagja), akik itthon még kivételezett helyzetben is voltak. Az 56-osok több mint fele 25 év alatti volt, és noha sok egyetemista és diplomás (orvos, mérnök) menekült el az országból, a többség mégiscsak fizikai vagy ipari szakmunkás volt.⁴⁹ A fiatal menekültek már 1945 után nőttek föl és szocializálódtak, és ez politikai véleményformálódásukban és viselkedésükben meghatározónak bizonyult, a polgári származásúaknál is. Még a nyelvhasználatuk is más volt.⁵⁰ Az 56-osok maguk sem vállalták az „emigráns” elnevezést, és jöllehet a „szabadságharcos” mellett a „disszidens” szót szívesen alkalmazták, nem mind volt az.

Kezdetben a nemzeti és a szélsőjobboldali emigránsok örültek az 56-osok megjelenésének. Felkeresték őket a táborokban, ám hamarosan csalódnuk kellett, amikor azt tapasztalták, hogy az új menekülteknek más a politikai felfogása, vagy egyáltalán, nincs is ilyen. A generációbeli és akkor már kulturális különbségek mellett nem segítette az összhangot az sem, hogy nyugaton merőben másként fogadták az 1944–1945-ben menekült „háborús bűnösöket” vagy „fasisztákat”, mint az 56-os „szabadságharcosokat” – egyébként mindkét csoportot eltúlzóan értékelték. Az új menekültek a „szabadságharcos” híruk mellett általában – éppen az ötvenes évek szakképzési, a reáltudományokat erősítő oktatási politikájának köszönhetően – jól értékesíthető képzettséget kaptak, és gyorsan el tudtak helyezkedni. Ők nem tengődtek évekig menekülttáborokban, mint elődeik. Gyors gazdasági asszimilációjuk volt az egyik oka annak, hogy noha az 56-osok többsége nem értett egyet a Magyarországon akkor létező szocializmussal, a legtöbben nem csatlakoztak egyetlen emigrációs irányzathoz sem. Számukhoz képest kulturális szerveződésük is jóval gyengébb volt, mint a korábbi nemzeti vagy amerikai hullámoké. A legaktívabbak az 56-ban menekült írók és politikusok voltak, különösen

⁴⁹ A disszidált keresők 64%-a nem mezőgazdasági fizikai dolgozó, 25%-a szellemi dolgozó volt és csak 7%-uk dolgozott a mezőgazdaságban. KSH-jelentés: Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai 1956. október 23-tól 1957. április 30-ig. *Regio*, 1991/4.

⁵⁰ Később itthon sokan bírálták az 56-osokat azért, hogy tettették az idegen akcentust, és elfelejtették az anyanyelvüket, ám sokan valóban nem tudatosan beszéltek úgy. Megérne egy külön tanulmányt annak elemzése, hogy az 56-osok miért tudták nehezebben megőrizni a magyar nyelvet, mint elődeik. Lásd például VÁRDY Béla: *Újvilági küzdelmek. Az amerikai magyarság élete és az óhaza*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2005. Az ötvenhatosok megjelenése című fejezet. BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. I. m. 161–162.

⁴⁷ Borbándi Gyula először 1989-ben megjelent *A magyar emigráció életrajza 1945–1985* című könyve azóta is páratlan körképet ad a magyar politikai emigráció sokszínűségéről (Európa Könyvkiadó, Budapest).

⁴⁸ MOL M-KS 288. f. 5/1961/232. ő. e. Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához az emigráció felé irányuló propaganda tárgyában. 1961. május 31.

azok, akik a Párizsban kiadott *Irodalmi Újság* és a New Yorkban működő Magyar Bizottság köré csoportosultak. Eleinte az egyetemisták is aktívan politizáltak egyénileg vagy az általuk megalakított Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesületeinek Szövetségében (MEFESZ). Később azonban, ahogy az amerikaiak külpolitikai stratégiája megváltozott a Kádár-rendszerrel szemben, folyamatosan gyengült a szervezet hatása.

Az 56-osok apolitikusságában feltehetően az is közrejátszott, hogy az otthon maradt hozzátartozókat retorzió érthette a disszidensek magatartása miatt, ám a döntő ok mégiscsak társadalmi háttérükben és gyors asszimilálódásukban keresendő. A pártállam olyannyira nem tartott a menekültek politikai aktivitásától, hogy a Külügyminisztérium már 1959-ben arra a következtetésre jutott: a Kádár-kormánynak a menekültek többsége nem jelent veszélyt. „Az ellenforradalom következtében [...] eltávozottak zömének olyan a társadalmi és osztályhelyezete, hogy ha itthon maradt volna, a gyors gazdasági és politikai konszolidáció következtében éppen úgy felismerte volna az ellenforradalom szörnyű bűnét, mint az itthon maradt társaik nagy része, és rendezte volna viszonyát a munkás–paraszt hatalommal” – szövegezte egy 1959. évi előterjesztés.⁵¹

Nagy különbség volt a korábbi gyakorlattal szemben, hogy sokak elé nem is gördítettek akadályt az otthoniakkal való kapcsolattartásban. Még 1958-ban Kádár (Biszku Béla véleményével ellentétben) elmondta: „Itt van a levelezési probléma. Tegyük fel, 30 000 levelező van. Ebből a 30 000-ból 200 kémszervezetek céljait szolgálja, kb. 1500 az ellenünk szóló ellenséges levél, de a levelek döntő többsége családi ügyekről szól, és inkább húzza ezeket haza, mint hogy tolná. [...] Fel kell lépni az olyan megkülönböztetés ellen, hogy valakit másodrendű állampolgárnak tartanak azért, mert valamiféle rokona disszidált. 160 000 van kint, ez jelent hozzávetőleg 800 000 rokont. Hát ennyi ellenséges ember van nálunk? Ez képtelenség!”⁵²

1958-ban ez igen merész kijelentés volt, de Kádárnak hamarosan igaza lett, s ezt leginkább saját politikájának köszönhetette. Szabó Miklós történészt szabadon idézve: Kádár János valóságos veszélyektől félt, nem képzeltektől, s nem nagyította fel a valóságos veszélyt.

Az új menekültek többsége tehát apolitikusnak bizonyult, ugyanakkor jellemző volt rájuk az intenzív hazaszeretet.⁵³ Ebben hasonlítottak

az „amerikás” magyarokra, és ezt a tényt gyorsan felismerték a pártközpontban is. Kulcsfontosságú volt, hogy az 56-osokat nem tekintették eleve ellenségnek, és a többség valóban nem is lett az. Mint később kiderült, az 56-os exodus, paradox módon, sok szempontból éppen a magyarországi kommunista hatalom külpolitikai törekvéseit szolgálta.

Fekete, fehér és szürke propaganda

Természetesen a valóságos veszélyeket is kezelni kellett, és ez eleinte meglehetősen nehéz feladatnak tűnt. Különösen azért, mert a magyarországi felkelés után még a kapitalista országokban működő testvérpártok helyzete is erősen megingott, és az „ellenséges” csoportok egy része a befogadó országok anyagi és erkölcsi támogatását élvezte. A Kádár-kormány e csoportokkal kapcsolatos politikájáról a *Népszabadság* 1957. január 20-i számában olvashatunk. Az „Egy amerikai újságíró leleplezi az ellenforradalom külföldi szervezőit” című írásban Anthony Leviero cikke alapján megtudjuk, hogy az amerikaiak az úgynevezett kelet-európai országokban „három fajta propagandát” folytatnak: fehér, fekete és szürke. „Fehér propaganda nyílt, egyenes akció, mint az Amerikai Hangja rádióadásai [...] A fekete propaganda nem jelöli meg, vagy meghamisítja, honnan ered, és felölelheti az erőszak alkalmazását, rémhírek terjesztését, zavargások kirobbantását és elhíresztelését és egyéb tevékenységet, amely azt szolgálja, hogy bajt keverjen és bizalmatlanságot hintsen el. A szürke propagandát a fekete és fehér között félhomályban alkalmazzuk.”⁵⁴

A Kádár-kormány sem volt rest a propaganda e három fajtáját alkalmazni a magyar emigráció ellen. Míg Rákosi inkább hallgatott az emigrációról,⁵⁵ a Kádár-rendszer végrehajtói bonyolult, ugyanakkor sematikus képet alakítottak ki róla itthon. Voltak a „rossz” („fasiszta”, „reakciós”, „jobboldali”, „revizionista”) emigránsok, akik vagy az „ellenforradalmat” robbantották ki, vagy arra vártak, hogy visszatérhessenek és átvehessék a hatalmat. Aztán voltak az inkább semlegesnek kezelt „megtévesztett” 56-osok és a századfordulón kivándoroltak, és végül

⁵¹ MOL M-KS 288. f. 32/1959/7. ó. e. Az 1959. február 3-i PB üléséhez benyújtott előterjesztésének 2. sz. melléklete.

⁵² MOL M-KS 288. f. 5/88. ó. e. A Politikai Bizottság 1958. július 29-i ülésének jegyzőkönyve.

⁵³ Lásd Puskás Julianna: Magyar menekültek, emigránsok „DP-k és 56-osok” 1944–1957. I. m. 75.

⁵⁴ *Népszabadság*, 1957. január 20. Egy amerikai újságíró leleplezi az ellenforradalom külföldi szervezőit című írás közölte Levierónak a *New York Times* 1951. december 12-i számában megjelent Amerikaiak és velük dolgozó külföldiek által vizsgált, kritikus területek című írása részleteit.

⁵⁵ „1948 és 1953 között az emigráns csak elvétve jelent meg a magyar sajtóban” – írta Molnár József. (A Hazai sajtó politikai nézeteinkről. *Új Látóhatár*, 1959/2. 2. évf. 113.)

„jó”, vagyis „haladó” gondolkozású emigránsok is voltak, függetlenül attól, hogy nem éppen a szocializmust akarták építeni. Főleg a nemzeti és demokratikus emigrációt igyekeztek lejártni különböző akciókkal, előszeretettel alkalmazva a klasszikus taktikát, miszerint érvelés helyett a célszemélyt, annak jellemét és/vagy hitét kell megtámadni. Az „ellenforradalomról” és az „ellenséges” emigránsok lejárásáról itthon megjelentetett könyvek a *Fehér Könyv*-sorozattól („Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben”) az ifjúsági irodalomig terjedtek, és külföldre is készültek több nyelven hasonló kiadványok. Erre alkalmas részleteket az emigránsok publicisztikájából is idéztek, jöllehet az érintett művek be voltak tiltva Magyarországon, „zárt” gyűjteményekben őrizték őket.

Bomlasztó akciók

„Van itt olyan ideális pont, hogy bomlasszuk őket tovább. Megmondom őszintén, hogy mit tudunk ezeken bomlasztani. A bomlás az emigráció normális folyamata, és a mi helyes politikánk az, ami elsősorban bomlasztja őket. Nem kell azt csinálni, hogy megkérjük Kéthlyt, kicsit ócsárolja Kővágót is, Kővágót pedig megkérjük, hogy emlegesse Kéthly öreganyját. Nem ez a döntő”⁵⁶ – mondta Kádár János 1958-ban. Tény, hogy a bomlás szinte törvényszerű folyamat az emigrációban. A magyar emigráció soha nem volt egységes, és még az adott szervezeteken belül is bőven akadt konfliktus és szakadás, amelyhez hozzájárultak az amerikaiak által nyújtott támogatás politikai feltételei. Ennek ellenére – a mindenkor kommunista „oszd meg és uralkodj” politika alapján – mégis keményen folyt a Belügyminisztérium által gerjesztett ócsárolás. A magyar emigráción belüli ellentéteket maximálisan kihasználták, és ahol nem volt ilyen, tettek róla, hogy legyen.

A kommunista állambiztonsági szerveknek mindig is külön feladatot jelentett az emigrációval való foglalkozás; ám Farkas Vladimír emlékirata szerint az 1956 előtti magyar hírszerzés nem foglalkozott az emigrációs csoportok túlnyomó többségével, különösen nem a tengerentúlon.⁵⁷ Eleinte az ÁVH-nak a Nyugat-Németországban csoportosuló katonai emigráció volt a fő célcsoportja.⁵⁸ Csak 1955-ben „dobott át” a határon

ügynököt abból a célból, hogy a magyar emigráció politikai csúcsszervezetébe beépüljön, és akkor is minden bizonnyal moszkvai utasítás alapján.⁵⁹

Kétségtelenül ez volt a legsikeresebb akció az emigráció ellen. Korábban különböző korlátok miatt inkább a külképviseletek foglalkoztak a magyar emigrációval, az akkor meghonosodott mondás alapján: „nem minden belügyes külügyes, de minden külügyes belügyes”. Ők tartották a kapcsolatot a lojális emigránsokkal, akiket elláttak magyarországi lapokkal és könyvekkel, s ők továbbították a magyar államtól érkezett pénzügyi támogatást magyar nyelvű kommunista lapjaiknak. 1956 után dossziékat vezettek az emigráció csaknem minden rétegéről. Először a Belügyminisztérium II., Politikai Nyomozó Osztályához, majd 1963 után a BM III. Főcsoportfőnökségének I. számú Hírszerző Csoportfőnökségéhez tartozott a külföldön élő magyarok ügye, mint önálló tárgykör. A csoportfőnökség 7-es számú csoportjának feladata volt a lojális emigráció támogatása és az ellenséges emigráció bomlasztása. A propagandáról szóló határozatban a Belügyminisztérium feladatai 1961-ben: „Behatolás a reakciós emigráció jelentősebb szervezeteibe és nemzetközi csúciszerveibe, pontosabb információ szerzése a bomlasztás elősegítése érdekében. Az ellenséges emigráció vezéreinek kompromittálása és elszigetelése az emigrációs körökre gyakorolt hatásuk csökkentése érdekében.”⁶⁰

Az állambiztonsági dolgozók az ismertebb száműzött személyek lejárására szorgalmasan gyártották a röplapokat, a leveleket és az úgynevezett Fekete Füzeteket, melyeket elküldtek – hol menekült személyek, hol egy nem létező szervezet nevében – különböző emigránsoknak. A lejárás formáját az akció címzettje szerint variálták. Itthon és a baloldali emigránsoknak például Király Bélát „nyilas” vagy „vérbeli Horthy-fasiszta vezérkari tisztnek” állították be, külföldön pedig az „ÁVO kiszolgálójának”.⁶¹

⁵⁶ 1949-ben egy ÁVH-ügynök Bécsbe csalta a katonai emigráció két prominens személyét, ahonnan elrabolták és Magyarországra vitték őket. (Lásd RADNÓCZY Antal: A magyar katonai emigráció története. 1945–1990. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998/3. 728–744.)

⁵⁷ Ugyanabban az időben a cseh(szlovák) emigráns körökben szinte azonos akció folyt le. Erről bővebben lásd Jiří Baška: Counterintelligence activity of the State Security against the external enemy in dissertations of graduates of the University of the Corps of National Security (VŠ SNB). *Securitas imperii IX*. The Office for the Documentation and the Investigation of the Crimes of Communism of the Police of the Czech Republic. www.mvcr.cz/archiv2008/policie/udv/english/securita/index.html (Letöltés: 2009. június 6.).

⁶⁰ MOL M-KS 288. f. 5/1961/232. Jelentés az emigráció fővonalairól és javaslat az emigráció felé a propaganda javítására.

⁶¹ *Népszava*, 1957. május 21. („Tisztelettel bemutatjuk Király Bélát: nyilas Horthy-tiszt nyugati hírszerzője”); Pintér István és az úgynevezett Fehér Könyv-sorozata; ÁBTL K-1525. BM III. Osztálya. BM III. osztálya szig. titk. levéltervezet Király Béla kompromittálásáról.

⁵⁶ MOL M-KS 288. f. 5/1958/88. ó. e. Jegyzőkönyv a PB 1958. július 29-i üléséről.

⁵⁷ FARKAS Vladimír: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam*. Interart Stúdió, Budapest, 1990. 304.

Kéthly Anna befeketéítése ennél nehezebb feladatnak bizonyult, de a belügyesek kitartóan kutattak, és találtak is egy levelet, amelyet a politikus asszony 1946-ban írt internált csendőrök védelmében. Ez – a belügyesek szerint – alkalmas volt Kéthly lejárására, aki köztudomásúan elítélte a német fasizmust.⁶²

Egész dokumentumköteteket is köröztetett a Belügyminisztérium emigráns körökben. Ezeket a Fekete Füzeteket nem létező emigráns szervezetek nevében töltötték meg dokumentumokkal, hogy neves emigráns személyeket kompromittáljanak. A bomlasztó akciók általában a forradalom évfordulóira estek, amikor az emigrációra irányuló külügyi propaganda is felerősödött.⁶³ Talán gyaníthatta a külföldön élő magyar olvasó, hogy a szerző nélküli füzetekben található, zömmel 1945 és 1956 között született népbírói ítéletek, határozatok, levelek, vádiratok, valamint tanú- és „ön”-vallomások csakis közvetlenül a Belügyminisztériumtól származhattak. Még levelezési címet (!) is megadtak a kiadványokban, feltehetően a visszacsatolás és az újabb emigráns címek megszerzése reményében. (Szürreális, hogy az egyik füzetben az akkor már elhunyt Sulyok Dezső Hungarian October 23rd nevű mozgalmának New York-i postafiók címe szerepelt.)⁶⁴

A lojális lapok is részt vettek az emigránsok lejárásában. Az adott követségtől vagy a Magyarok Világszövetségétől kapott anyag mellett megjelentek bennük a „menekültek által” írt névtelen levelek.⁶⁵ Nemegyszer előfordult, hogy a célzott személy (például Fábíán Béla egykori politikus és kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes) beperelte az őt megrágalmazó lojális lapot. Ám ha sikerült is megnyerniük a pert (mint Fábíánnak

és kisbarnaki Farkasnak), a hazugság terjesztésének akkor is volt értelme: a magyar állami szervek tisztában voltak vele, hogy a kétség magvát elvetették. Ezenkívül az akciók demoralizáló hatása is bőven „kifizetődött”, mivel ezek a perek pénzt és energiát vontak el az emigránsoktól, és bizalmatlanságot gerjesztettek éppen azokban az emberekben, akik lelki és anyagi támaszt nyújthattak a célszemélyeknek. Különösen közvetlenül a forradalom utáni zavaros években járhatott sikerrel egy ilyen akció. A Király Béláról terjesztett híreket a Belügyminisztérium munkatársai meglegedetten viszontláthatták a nyilasok lapjában, a *Hidverők*-ben, miután a lap szerkesztőségének is elküldték a tábornok lejárására gyártott leveleket, rölapokat.⁶⁶

Egy B. Kádár Zsuzsanna által közölt jelentés szerint Kéthly elmondta: „Senki se gondoljon a hazamenetelre, mert elképzelhető, hogy hogyan bánának vele, ha még idekint is állandóan figyelik az embereket. [...] Célzott a rölapakcióra, mely személye ellen irányult, de nem tudja elvenni a kedvét a munkától, csak bántja.”⁶⁷ Az 1949 után elmeneült szociáldemokrata emigránsok közti széthúzás bizonyos vélekedések szerint külső erőknek volt köszönhető. Mindenesetre a lejárató akciók megmérgezték az emigránsok kapcsolatait egymással, amelyek amúgy is ellentmondásosak voltak az eltérő elképzelések, az amerikai támogatás elnyerésének lehetőségei stb. miatt.

Miközben a bel- és külügyi szervek lejárató akciókat hajtottak végre, a magyar kommunista vezetés a devizahiánnyal küzdő központi forrásokból könyvszállítmányokkal, folyóiratokkal, hanglemezekkel, filmekkel és egyéb kulturális cikkekkkel támogatta a külföldön működő lojális egyesületek tevékenységét azért is, hogy a régi emigránsokat és az új magyar menekülteket ezekhez az egyesületekhez csábítsák. Hogy ne tűnjön föl a támogatás, a Külügyminisztérium népművészeti tárgyakat és szépirodalmi könyveket küldött lojális emigráns szervezeteknek, hogy e tárgyak értékesítésével fenntarthassák szervezeteiket és lapjaikat. Ilyen mód-szerek a múltban is voltak. Az Egyesült Államokban az első magyar nyelvű kommunista lapot ily módon sikerült elindítani.⁶⁸ Ezen túlmenően a lojális lapoknak hír- és képanyagot, lexikonokat, könyveket, kézikönyvtárakat, szótárakat és tucatnyi hazai folyóiratot küldtek. Csak a postaköltség tetemes volt, a küldemények értékéről nem is beszélve.

⁶² B. KÁDÁR Zsuzsanna: Kéthly Anna a kortársak szemével. In: *Társadalmi nemek képe és emlékezete Magyarországon a 19–20. században*. Nők a Valódi Esélyegyenlőségért Alapítvány, Budapest, 2004. 101–102.; MODOR Ádám: Kéthly Anna lejárása az emigrációban. *Magyar Nemzet*, 2002. április 20.

⁶³ Például 1966-ban, a forradalom tizedik évfordulójára megjelent egy ilyen füzet az állami szervek kitüntetett figyelmét kiérdemlő Tollas Tibor, a *Nemzetőr* szerkesztője lejárására. Lásd JUHÁSZ László: *Fehér füzet – Tollas Tibor igazsága*. Népfőiskolai Füzetek, 9. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2006.

⁶⁴ Magyar Szabadságharcos Parlament Végrehajtó Bizottság. A Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség és a Magyar Szabadságharcos Parlament közös nyilatkozata. A Vizsgálóbizottság jelentése az Európai Szabad Magyar Kongresszus és tagjai ügyében. 1975. Feltüntetett kiadási hely: New York. (Országos Széchényi Könyvtár).

⁶⁵ Például: „Levél F. I., egy menekült magyar munkástól: Nem tudom megérteni, hogy miért nem a hivatásos köpönyegforgatókat, a volt kommunista Király tábornokot, a volt politikai tisztet, Jónás Pált, Kiss Sándort, Vidovics Ferenc fasiztát, a pénzt oly nagyon szerető Varga pátert, Pfeiffer Zoltánt, a Balogh páter jobb keze Kovács Imrét, Eckhardt Tibor jobb keze Varga Lászlót, a szakszervezetek és munkástanácsok nevében szélhámoskodó Dr. Brünauer Sándor ügyvédet, Kisbán Jenő esernyőkészítő kispesti iparost, a hírhedt Hajdú Németh Lajost, a klerikális Barankovicsot, a szabadkőműves Kóvágyó-Fővágó urat és hasonlórú társaikat támogatják? Ezek a politikai kalandorok havi 480 dolláros tiszteletdíjért a Free Europe Committee muzsikájára táncolgtatnak.” (*Amerikai Magyar Szó*, 1958. július 5.)

⁶⁶ ÁBT L-1525. BM. II/3-B. alosztály szig. titk. Kivonat a *Hidverők* Két áruulás után című cikkének szövegéből: Király vallomási alapján letartóztatták bátyját és barátait.

⁶⁷ B. KÁDÁR Zsuzsanna: i. m. 101–102.

⁶⁸ Lásd GÁRDOS Mariska: *Szállj gondolat*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 249–251.

1959-ben olyan megállapodás született, hogy az MTI hetente készít híradást a lojális lapoknak, s a költségeket a Magyar Távirati Iroda és az MVSZ fedezi. A Világszövetségtől és a külképviseletektől kapott információknak köszönhetően a lojális lapok még a Szabad Európa Rádiónál dolgozó, Magyarországot naponta elemző emigránsoknál is tájékozottabbak voltak az otthon zajló eseményekről. „Szeretnénk segítséget adni ahhoz, hogy éppen a jobboldali, ellenséges magyar lapok kényszerüljenek a *Magyar Szó* jobb hírszolgálatára révén defenzívába”⁶⁹ – írta Beöthy Ottó a Külügyminisztériumnak 1960-ban. A New Yorkban megjelenő magyar nyelvű kommunista lapot a magyar állam kiemelten támogatta, s valóban nagy előnyben volt az otthonról hézagosan érkező hírekre támaszkodó, magyarországi képanyag nélküli, ráfizetéses, adott esetben írógépen szedett emigráns újságokkal szemben – a Magyarok Világszövetségének saját kiadványairól nem is beszélve.

Időközben ugyanis a Világszövetség saját lapját, az 1955-ben először és 1989-ben utoljára megjelenő *Magyar Hírek* című lapot látványosan fejlesztették. Teknős Péter, Béres Károly és még Szakasits Árpád is működött ott mint főszerkesztő, amíg 1959-ben ki nem nevezték a Nemes Dezsőhöz közel álló pártkádert, Szántó Miklóst.⁷⁰ A Rákosi alatt „Agit-Propos” Szántó azonban csak felelős szerkesztő lett. A lap új arculatát a háború vége óta külügyi tájékoztatással foglalkozó mesterpropagandista és nagy túlélő, Boldizsár Iván⁷¹ alkotta meg a lap főszerkesztő-helyettesével, a háború után szintén a külügyi tájékoztatást irányító Rónai Mihály Andrással⁷² együtt. Charles Gáti, noha felületesen ismerte volt munkaadóját, később, levéltári kutatásai alapján úgy jellemezte Boldizsárt, mint „ravasz politikai spekulánst”, aki „elárulta a legközelebbi barátait és munkatársait”.⁷³

⁶⁹ MOL XIX-J-1-j TÜK vegyes admin. 116. d. MVSZ 1/827/1960. szig. titk.

⁷⁰ Szántó Miklós (1916–) autószerelő, a háború alatt munkaszolgálatos, majd a háború után lapszerkesztő, újságíró, szociológus. Vezető pozíciókat töltött be a pártban és a szakszervezetben. A Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezetője, a *Pest Megyei Hírlap* felelős szerkesztője, majd 1958–1988 között a *Magyar Hírek* főszerkesztője.

⁷¹ Boldizsár Iván (1912–1988) író, publicista. 1945-től a Nemzeti Parasztpart polgári tagozatának tagja. 1947-től 1951-ig külügyminiszter-helyettes. 1946 és 1955 között a *Szabad Szó*, az *Új Magyarország*, a *Magyar Nemzet* munkatársa, majd 1955-ben menesztik a *Magyar Nemzet* éléről. A *Béke és Szabadság*, a *Hétfői Hírlap* című lapok főszerkesztője. 1959-től *The New Hungarian Quarterly* főszerkesztője, *Magyar Hírek Képes Kalendáriumának* szerkesztője. 1967-től a Magyarok Világszövetsége elnökségi tagja. 1970-től a Magyar Pen Club, 1984-től a Nemzetközi PEN Club elnöke.

⁷² Rónai Mihály András a *Pesti Napló* munkatársa, később római, majd párizsi tudósítója. A háború után a *Szivárvány* szerkesztője, a *Népszabadság* cikkírója.

⁷³ Charles GÁTI: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Osiris, Budapest, 2006. 36.

Rónai már tapasztalt volt az emigrációval való „foglalkozásban”. 1958-ban Londonba utazott, ahol emigránsokkal találkozott, majd operatív jelentéseket készített róluk.⁷⁴

1958-ban a Világszövetség 5000 címre küldte el a lapját, a következő évben ez a szám 28 000-re nőtt. 1961-ben a *Magyar Híreket* közel 50 000 példányban juttatták el a külföldön élő mintegy 1 300 000 magyarnak. A behatolási terület adott volt, a célszemélyek eleve érzelmileg kötődtek a propagandát kifejtő országhoz, így Budapesten hamar elérték a kitűzött célt, az emigráció tíz százalékának megnyerését.

Nem szabad lebecsülni e propaganda hatását egy olyan korszakban, amikor a külföldön élő magyarok nem mertek közvetlen kapcsolatot tartani otthon maradt hozzátartozóikkal. A hírek Magyarországról gyérek voltak, vagy éppen a megbízható informálódásban korlátozott emigráns újságok közvetítették őket. A telefonálás igen költséges volt, az 56-osok nem éltek egy tömbben, sokan elszakadtak nyelvi közösségtől. Akkor még az Egyesült Államokban is nagyságrendileg kevesebb televíziós, rádiós, postai és egyéb kommunikációs felület létezett. Több tízezer magyar emigráns életében először kapott Magyarországról közvetlenül érkezett küldeményt, amikor a *Magyar Híreket* tartalmazó postacsomag megérkezett a címére. A lapon kívül a Magyarok Világszövetsége más kiadványokat is küldött a külföldi magyaroknak: a Boldizsár Iván által szerkesztett *Kincses Kalendáriumot*, újévi köszöntőket, zsebnaptárakat és az *Amit Magyarországról tudni kell* című kézikönyvet. Ezeket a kiadványokat – nem kis költségek árán – mind ingyen küldték a célszemélyeknek, s nemigen versenyezhetek velük az előfizetői díjakból alig tengődő, általában veszteséges emigráns kiadványok.

Milyen is volt az a propaganda, amelyet az „Óhaza” terjesztett világszerre a magyar emigránsok körében? Egy 1958. évi előterjesztés szerint a kapitalista országokban élő magyarok közötti propaganda „legyen honvágyat felkeltő, hazaszeretetet ápoló, de, ami fontosabb, legyen támadó a jobboldallal szemben”.⁷⁵ A Magyarok Világszövetsége „nem polemizált”, és éppen ebben volt a stratégiája. Lapja honvágykeltő propagandakiadvány, de – a hatékony meggyőzés céljából – igazságtartalommal. Az 1960-as években az országot bemutató képeket nem is hitték el az 56-osok.

⁷⁴ RAINER M. János: *Kémeink az Oxford Streeten. Esettanulmányok a magyar hírszerzés történetéből. Rubicon*, 1997. június–július. 53–58.

⁷⁵ MOL M-KS 288. f. 32/1958/7. ó. e. KMÖR: Előterjesztés az MSZMP Politikai Bizottságához. 1958. november 24. Tárgy: A kapitalista országokban élő magyarok helyzete és az azok között végzendő társadalmi és politikai munka.

Ahogy az az amerikai fellazítási stratégiára is jellemző volt, arra is ügyeltek, hogy egy-egy társadalmi vita is bekerüljön a lapba az objektivitás lát-szata kedvéért. A piszkos munkát más csatornáknak hagyták: a Belügy-minisztérium, az MVSZ és a külképviseletek által ellátott lojális lapok és a Magyar Rádió végezte el; utóbbinak a Külügyminisztérium felügye-lete alatt működő – a szintén emigrációs politika céljából létrehozott – *Szülőföldünk* című műsor szerkesztőségéhez tartozott a Szombat Esti Levél, e rovatban folyt leginkább az emigránsokat lejárató propaganda.

A Magyarok Világszövetségének elnökségi tagja, a Magyar Rádió és Televízió elnöke, Tömpe István elmondta: „Aki élt külföldön – és az elnök-ség tagjai közül sokan hosszabb időt töltöttek ott –, tudja, hogy még azok az emigránsok vagy azoknak a leszármazottai is, akik nagyon régen, évti-zedekkel ezelőtt hagyták el hazánkat, olyan érzésekkel viseltetnek a haza iránt, amelyek szinte kiolthatatlanok, különösen akkor, ha mi ezeket ápol-juk.”⁷⁶ Később az emigrációban tapasztalt honvágyról egyenesen mint betegségéről beszéltek.⁷⁷ A politika végrehajtói tudták, hogy ez nem alap-talan. Az, hogy az emigránsokat „gyötri a honvágy”, gyakran szerepelt emigránsokról készült jelentésekben, és ezt a magyar politikai vezetés sokszor igen cinikusan ki is használta. Jó példa erre, hogy miközben Márai Sándor külföldön megjelent műveit a magyar hatóságok nem továb-bították a magyarországi címzetteknek, az emigráns létről szóló *Halotti beszéd* című Márai-verset felhasználták az emigrációról szóló propagandá-ban, ám a szövegből kihagyták például azt, hogy „nem mernek írni már”.

A Magyar Rádió 2007-ben szüntette meg a több mint ötvenéves mű-sort, amelyet *Szülőföldünk* néven indított 1955-ben és 1989-ig sugár-zott külföldre a nyugati magyarság véleményformálása céljából.⁷⁸ A mű-sort a Péter Jánoshoz közel álló volt református pap, Fekete Sándor szerkesztette és a Külügyminisztérium irányította. 1956 után a *Szülő-földünk* sokoldalú, minden emigráns réteget megcélzó szerkesztőség lett. Feladata egy külügyi jelentés szerint a „Magyar Népköztársaság minden-napi életének, eredményeinek, küzdelmeinek valóságghú bemutatása”,

valamint „az imperialisták által pénzelt különböző emigráns szervezetek bomlasztása, a külföldön élő magyarokra gyakorolt propagandájuk hatá-sztalanítása” volt.⁷⁹

1956 után nemcsak a Szabad Európa Rádió sugárzott kapcsolatterem-tő adásokat a menekültek és az otthon maradtak között. Az *Üzen az otthon* rovaton keresztül lehetett üzenni, a *Szív küldi (távolból)* vasárna-ponkénti kétórás műsorában pedig dalokat küldeni hozzátartozóknak, noha nem ingyen. Miközben a Kádár-kormányt támogató lojális emig-ránsok itthon kedvezményesen üdültek, az 56-osokat és az emigránsokat megcélzó „Szív küldi”-üzenetekért fizetni kellett, a kintieknek és a *szülő-földieknek* egyaránt. A hatékonyabb manipuláció céljából az utóbbi mű-sorban olyan énekesek felvételeit játszották, akik a Magyar Rádióban egyébként nem szerepelhettek, sőt maguk is emigránsok voltak, mint pél-dául Karády Katalin. Hasonló módszert alkalmaztak, amikor Sótér Istvánnal, az MTA főtitkárával a Külügyminisztérium utasítására meg-hívták Szent-Györgyi Albertet Magyarországra. (A meghívást megfe-lelően előkészítették. Szent-Györgyi egyik tanítványa előzőleg kintről jelentette a Belügyminisztériumnak, hogy a professzor hajlandó lenne eljönni Magyarországra.)⁸⁰ Csak a *Szülőföldünk* készíthetett riportot a Nobel-díjas tudóssal, és az interjú csak ott hangzott el. Igaz, középhul-lámon a műsort itthon is meg lehetett hallgatni.⁸¹

Szerepeltek a műsorban emigránskörök számára fontos hazai személyi-ségek is. Még több ezer politikai fogoly volt internáló táborban vagy börtönben itthon, amikor az 1962. évi karácsonyi műsorban Kodály Zoltán-nal együtt Illyés Gyula, Németh László és Devecseri Gábor karácsonyi üzenetet küldött a külföldön élő magyarokhoz. Nem kérdés, hogy e jeles személyek jót akartak; a *Szülőföldünk* szerkesztősége viszont elégedetten jelentette, hogy „az akciót hónapokig tartó cikkezés követte az emigráns lapokban. Ezzel óhatatlanul is propagandát csináltak műsorainknak.”⁸²

⁷⁹ MOL XIX-J-1-k KÜM Admin. 1965. 348/KMÖR sz. jelentés a *Szülőföldünk* szerkesztőségének propaganda-munkájáról. „Rádióadásainkban – eltérően az emigrációhoz szóló más propagandaeszközöktől – kemé-nyebb hangot használunk, támadó és nem védekező, magyarázkodó politikát folytatunk.”

⁸⁰ ÁBTL K-0-8-073/5 II/3 – B alosztály. BM Feljegyzés, Bp. 1963. június 3. T. Dr. Szent-Györgyi Albert ügyében.

⁸¹ Ellentétben az amerikai propagandacsatornákkal: az 1948. évi – máig érvényben lévő – Smith–Mundt-törvény tiltja a külföldre irányuló amerikai propaganda terjesztését az Egyesült Államok területén belül. Így még az Amerikában élő emigránsok is csak rövidhullámú készülékükkel tudták meghallgatni az emig-ránsokat foglalkoztató Szabad Európa Rádiót vagy az Amerika Hangját.

⁸² MOL XIX-J-1-k KÜM Admin. 1965. 348/KMÖR: Jelentés a *Szülőföldünk* szerk. propagandamunkájáról. A karácsonyi üzenet hatásáról írt VÁRALLYAY Gyula: *Tanulmányúton. Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után*. Századvég Kiadó–56-os Intézet, Budapest, 1992.

⁷⁶ MOL XIX-J-1-k KÜM ADMIN 1967. II. 3. d. A MVSZ Elnökségének ülése. 1967. február 21.

⁷⁷ *Népszava*, 1963. március 24. – „A legsúlyosabb betegek az emigránsok közül kerülnek ki” – mondja egy meg nem nevezett kanadai magyar pszichiáter. Összehasonlító tanulmányok nélkül nehéz felmérni, hogy a magyart a többi néphez képest hogy érintette az emigráció, de Nagy Kázmér szerint a magyaroknál ez súlyos pszichés zavarokat okozott. Az 1982-ben hazatért újságíró erről mint „emigrítiszról” írt *Elveszett Alkotmány* című könyvében. Egyesek viszont, mint például Nagy Károly 56-os és szociológus, Nagy Kázmért túlzónak tartották.

⁷⁸ 1989 után *Szülőföldünk, határok nélkül* címmel működött tovább a szerkesztőség, melynek külön heti műsora volt, „Magyarok a nagyvilágban” címmel.

A hazalátogatás ösztönzése mint propagandaeszköz

1960-ban, jóval az 1963. évi, általánosnak nevezett amnesztia előtt, megtört a jég a Kádár-kormány és Washington között, amikor az amerikaiak törölték a washingtoni magyar követség ellen 1955 őszén bevezetett tájékoztatási korlátozást és a diplomaták 1956 tavaszától érvényes mozgáskorlátozását.⁸³ A Kádár-kormány már 1958 óta szorgalmazta, hogy Washingtonban oldják fel az amerikai útlevelek Magyarországgal kapcsolatos korlátozását.

Addig is volt politikai célból szervezett hazalátogatás. Lojális emigránsok csoportokban és egyénileg érkeztek haza, először Európából; számukra a Magyarok Világszövetsége és a külképviseletek hazalátogató utakat szerveztek jutalmul, valamint „továbbképzésük” céljából. Kórházi kezeléseiket és üdüléseiket szintén a magyar állami költségvetés fedezte. Miközben teljes vagyonekobbzással sújtottak mindenkit, aki 1945-öt követően elhagyta az országot és megtagadta a hazatérést, 1960. december 28-án a PB elfogadta azt a határozatot, amely a kapitalista országokban élő bizonyos emigránsok – „főleg a két világháború között kivándorolt, lojális beállítású személyek” – hazatérésének megkönnyítéséről rendelkezett, és ehhez anyagi támogatást is nyújtott.⁸⁴ Az utazási tilalom feloldása jókor jött az emigráció „megdolgozásához”, és az Egyesült Államokban élő lojális emigránsok mellett a Magyarok Világszövetsége is kezdett hazalátogatókat toborozni az apolitikus, ám Magyarországhoz lojális régi amerikaiak köreiben.

Ehhez viszont hírfelület kellett, de ebben az időben a régi amerikai magyar lapok még nem voltak hajlandók közölni a magyarországi utazási hirdetéseket. Lojális emigránsok azonban a munkás- és kultúrtthonokban, különböző kultúregyesületekben és az úgynevezett Magyar Házakban el tudták érni a bányászokból és parasztokból lett munkásokat, immár nyugdíjas korú magyarokat. A legtöbb emigráns lap nem figyelt fel erre a kommunistabarát aktivitásra, a Szabad Európa Rádiónál dolgozó emigránsok sem kommentálták rádióadásaikban. Erről egyedül a Németországban rövid ideig megjelenő szélsőjobboldali lap, a *Hídverők* adott hírt.⁸⁵

A hazalátogatók beszámoltak magyarországi útjukról a magyar közösségekben, s a *Magyar Hírek* is tudósított a hazalátogatás lehetőségéről. A washingtoni magyar követség munkatársai és a lojális emigránsok a hazalátogatás érdekében agitáltak. Még folyt a megtorlás, amikor (eleinte csak lojális körökhöz közel álló) hazalátogató csoportok és egyéb turisták érkeztek Magyarországra. Erről találóan a következőt írta Sárkány György 1958-ban, a Clevelandban megjelenő *Katolikus Magyarok Vasárnapja* egyik számában: „Jöjjön Magyarországra! Tekintse meg a Fő utcai börtönöket, kedvezményes jegyek a szabadságharcosok kivégzésére előjegyezhetők a külföldi idegenforgalmi irodákban!”⁸⁶ Majd a *Nemzetőr* 1960. február 15-i számában Csizmadia Zoltán *Vigyázat, családok!* című írásában beszámolt arról, hogy Olaszországban felbukkant az Olasz–Magyar Baráti Társaság a Kádár-rendszer számtalan külügyi társaságainak egyike, és feltűnően olcsón hirdet magyarországi túrákat. Az Állami Egyházügyi Hivatal is bekapcsolódott a munkába, melynek eredményeképpen 1960-ban – a magyar református egyház meghívására – református amerikai magyarokból álló 40 fős csoport érkezett Magyarországra. Ugyanebben az időben több ezer 1956-ban elmenekült magyar hazatérési kérelmét több ízben elutasították a magyar hatóságok.

Surányi László, a Külföldi Magyarok Önálló Referatúrájának vezetője ugyancsak 1960-ban beszámolt arról: „Ez évben az elmúlt évekhez viszonyítva jelentős turistaforgalom bonyolódott le az Egyesült Államokból Magyarországra. Ezek között is kiemelkedő azonban azon személyek és csoportok utazása, illetve vendégül látása, akik a Magyarok Világszövetsége meghívására, vendégükként vagy rokonaikkal járták az országot és ismerkedtek óhazájukkal. Összefoglalva a tapasztalatokat, melyeket ezen régi magyarok látogatásával kapcsolatban szereztünk, megállapítható, hogy az ittlétük nagyon sikeresnek mondható. Többségük olyan gondolatokkal jött Magyarországra, melyeket az amerikai propaganda táplált bennük, és elmondható, hogy távozásukkor, ha nem is teljes mértékben, de az ellenkezőjéről voltak meggyőződve.”⁸⁷ Nemsokára megjelentek a MAlÉV és az IBUSZ hirdetései, s nem csak lojális amerikai magyar lapokban. 1960-ban Magyarországon 13 megyében idegenforgalmi hivatalt nyitottak.

⁸³ 1955 szeptemberétől korlátozták a tájékoztatást, 1956 tavaszától pedig a magyar diplomaták mozgását.

⁸⁴ Erről bővebben lásd NÉMETH Jánosné: Az idegenforgalom és az emigráció kérdése az MSZMP Politikai Bizottság előtt 1960-ban. *Levéltári Szemle*, 1993/2.

⁸⁵ Már 1950-ben jelent meg a Kommunista szervezetek az Egyesült Államokban című írásuk, melyben felsorolták azokat az amerikai magyar egyesületeket, amelyek kommunista befolyás, vezetés vagy irányítás alatt álltak. *Hídverők*, 1950. III. évf., Karácsonyi szám. 54.

⁸⁶ „A Komenkon elrendelte az idegenforgalmat Magyarországon”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja*. 1958. június 18.

⁸⁷ MOL XIX-J-1-j KÜM szig. titk. vegyes 116 d. 0032/2/3. sz. a KMÖR (Surányi László) feljegyzése a washingtoni követségnél. 1960. p. d. n.

1960 októberében Kádár Hruscovval és a többi szocialista ország vezetőjével megérkezett New Yorkba a *Baltyika* nevű hajón. A kikötőben a nagy rendőri erő mellett száznál több tüntető várta őket, Hruscov és Kádár elleni szövegeket skandálva. A Belügyminisztérium a levélforgalomból több levelet emelt ki, amelyek Kádár elleni merényletéről szóltak.⁸⁸ A hatóságok a szokásosnál szigorúbb biztonsági intézkedésekkel vették körül a magyar delegációt. Sík Endre ezt az amerikaiak részéről provokációnak vélte, de alighanem inkább arról volt szó, hogy az amerikaiak incidenstől tartottak.⁸⁹ Az emigráns magyar csoportok egységbe szerveződtek, és addigi tiltakozásuk rendszeres helyszíne, a magyar ENSZ-képviselő helyett átvonultak az ENSZ épülete elé, tehát nem úgy tűnt, mintha enyhülés következett volna be az amerikai–magyar viszonyban, még kevésbé az emigrációval való viszonyban. Az út során azonban Kádárt számos régi emigráns felkereste személyesen és levélben, és segítségét kérték a rokonlátogatás és a hazatelepülés megkönnyítésében. Ennek eredményeképpen 1960 októberében – egyedülállóan a szocialista országok között – Magyarország bevezette az úgynevezett konzuli útlevelet, amely a külföldön élő, politikailag nem kifogásolható magyaroknak megkönnyítette a rokonlátogatást. Noha továbbra is folytak az akciók a „magyar kérdésben” fellépő politikuskok és egyéb disszidensek ellen, a háttérben egyre több intézkedés született, amelyek a szélesebb emigrációt célozták.⁹⁰ A konzuli útlevél elérte célját, az emigráció bomlasztását, és ezzel az emigráció köreiből is megszokottá vált a szocialista országokra jellemző gyakorlat, miszerint a hatóságok alapvető jogokat kiváltságokként kezeltek.

A „honfitárs”. Együttműködés „baráti” országokkal és a véleményformálók

„Felmerült a kérdés, hogyan nevezzük mi az 1956-ban elment embereket. Mikor hogyan! – fejtegette Kádár János. – Nagyobb ünnepeken, amikor az általános elérzékenyülés erőt vesz a népen, még azt is lehet mondani, hogy külföldre sodródott honfitársaink, de szerdán már nem ezt kell

⁸⁸ ÁBTL K-0-8-073/1 175. BM. II/3. – B alosztály. szig. titk. Feljegyzés. Budapest, 1960. október 1.

⁸⁹ Ezt a későbbi washingtoni követ, Radványi János megerősítette a *Hungary and the Superpowers. The 1956 Revolution and Realpolitik*. című könyvében a New York Visit című fejezetében. (Hoover Institution Press, Stanford, 1972. 92.)

⁹⁰ Erről részletesebben lásd NÉMETH Jánosné: i. m.

mondani. [...] Persze, az egész dolog inkább emigráció, és nagyon sűrűn nem emlegethetjük őket disszidensekként. De nem az a legfontosabb, hogy hogyan nevezzük, hanem az, hogy valójában hogyan kezeljük őket.”⁹¹

Kialakult tehát a kép: az emigráns nem feltétlenül *fasiszta* vagy *ellenség* (noha ilyen állítás is akadt bőven a honi irodalomban). Sok emigráns van, akit *sajnálni kell* – ez főleg a régebben kivándoroltakra, valamint a „megtévesztett” 56-osokra vonatkozott.⁹² A propagandagépezetben ritkán szerepeltek „demokratikus emigránsok”, „nemzeti emigránsok” viszont annál inkább. Őket nem sajnálatra méltónak, hanem egyre inkább *szánalmasnak* állították be. Gyakran szerepelt a magyar bálokön táncoló arisztokrata, illetve tisztis rangját megtartó emigráns. Ennek megfelelően másképpen kezdték megszólítani a hazalátogatásra kizemelteteket. 1960. július 1-jén a *Magyar Hírek*ben tudósítás jelent meg az amerikai magyarok egy hazalátogató lojális csoportjáról, *Csak egyetlen szó* címmel: „Sokféle megszólítást használunk mi idehaza. Elvtárs, szaktárs, munkatárs, kartárs, uram, asszonyom; mégis most, hogy első ízben kalauzoltam messzi földről hazalátogató magyarokat, egy újjal, idehaza eddigelé kevésbé használatossal ismerkedhettem meg. – Honfitárs – így neveztek bennünket, óhazaiakat, a napsütéses Floridából néhány hétre megtért magyarok.” Az MVSZ széles körben kezdte alkalmazni az elnevezést. „Szinte az egyik napról a másikra gyűlölt fasisztákból lettünk honfitársak” – mesélte később az 1949-ben emigrált Deák István, és hozzátette: az emigránsok érezték a változást, de nem tudták mire vélni.⁹³

Mindennek egyértelműen csakis manipulációs célja volt, és ez a politika nem kevésbé volt ártalmas, mint a Belügyminisztérium bomlasztó, akár erőszakos akciói. Bármennyire ártalmatlannak, sőt még jó szándékúnak is tűnt az emigráció felé „nyitás”, ez valójában nem az ő érdekükben folyt. „A [modernkori] propagandista nem tekinti a célcsoport érdekeit fő szempontnak. Nemcsak hogy nem törődik a célcsoport érdekeivel, hanem még abban az üzenetben sem hisz, amit közvetít” – írja Jowett és O’Donnell *Propaganda and Persuasion* című könyvében.⁹⁴ Az állami szervek az emigránsok tekintélyes részét továbbra is „gyűlölt fasisztának”

⁹¹ MOL M-KS 288. f. 7/300. 6. e. A 1963. május 14-i PB-ülés jegyzőkönyve. Jelentés az emigrációs propagandáról szóló 1961. június 6-i PB-határozat végrehajtásáról.

⁹² Harmat Endre az 1967-ben megjelent *Hello, New York* című könyvből hosszan idézi az 56-os Gömöri Györgyöt: „Az Amerikában született magyarok csak derülni vagy sajnálkozni lehet.” (Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1967. 116.)

⁹³ Deák István szíves közlése, 2005. június 7.

⁹⁴ Garth S. JOWETT–Victoria O’DONNELL: i. m. 31.

tartották, a Magyarok Világszövetsége iratai még mindig „fasiszta beállítottságú” emigrációról szölettek.⁹⁵ „Honfitársakról” beszéltek, miközben hat nyelven kiadták és széles körben terjesztették az 1957-ben hazatért Szabó Miklós ügynök *Foglalkozásuk emigráns* című könyvét, amely a politizáló emigránsokat igyekezett lejáratni.⁹⁶ A könyv visszatérő témái: a „pénzért politizáló emigráns” és a „politikai kalandor”.⁹⁷

Ez időben, még az általánosnak nevezett amnesztia előtt, a magyar állami szervek közreműködésével prominens személyek tértek haza. 1958 és 1962 között hazajöhetett Jávor Pál és Szabó Sándor színész, Erőss Ferenc szociáldemokrata politikus, Arday Géza katonatiszt, a Szabad Európa Rádiónál alkalmazottak közül Molnár Tibor, Fahidy József, Horváth Béla és Vámos Imre, valamint Ravasz Károly volt kisgazda politikus. E személyek nemcsak hazatérésükkel járultak hozzá az emigráció megosztásához és demoralizálásához, hanem az általuk (a színészek kivételével) vagy nevük alatt írt könyvek gyarapították is az emigráció torzítását és lejáratását szolgáló irodalmat.

Az illetékesek nem csupán magyar–magyar relációban foglalkoztak a külföldön élőkkel. A lojális emigráción kívül hamarosan más is jelentkezett, aki felajánlotta a segítségét. 1959-ben a csehszlovák külügyminisztérium kezdeményezésére az emigrációval kapcsolatos politikáért felelős magyarországi külügyesek Prágába utaztak tapasztalatcsere céljából. Ott az a Külügyi Intézet fogadta a magyar delegációt, melynek elődje korábban sikeres külpolitikai kampányokat irányított Magyarország ellen.⁹⁸ És nem is ez volt az első alkalom, hogy magyar kommunisták együttműködtek a csehekkel.⁹⁹ A látogatás során a prágai Külügyi In-

tézet vezetői felajánlották, hogy szívesen támogatják a magyar emigrációra irányuló propagandamunkát címjegyzékeikkel, külföldön lévő szervezeteikkel, valamint azok helyiségeivel és nyomdáival. (Itt nem volt mellékes tény, hogy a századforduló magyar vándormunkásainak jelentős része a történelmi felvidékről vándorolt ki Amerikába.) Tájékoztatásul Budapestre elküldték Prágába az MSZMP PB részére készült szigorúan titkos jelentést a magyar emigráció helyzetéről.¹⁰⁰ Később a lengyel, a jugoszláv (a szlovén és a horvát), a bolgár, a keletnémet, de még a kínai és a szovjet gyakorlatot is tanulmányozták a magyar külügyesek. Cserelátogatások is voltak, legsűrűbben a lengyel és a csehszlovák intézményekkel. Egyedül a románokkal nem volt együttműködés ezen a különös „szakterületen”. A románok saját akciókat indítottak, s külön szervezetet is létrehoztak a magyar emigráció bomlasztására. Idővel azonban a „testvéri” országok inkább a magyar szervektől tanulhattak, mint fordítva. Minél liberálisabb lett, úgymond, a Kádár-rendszer, annál bonyolultabb eszközöket igényelt az emigráció befolyásolása.

1958 és 1960 között a Magyarok Világszövetségének költségvetése több mint a négyszeresére nőtt. (Az 1958. évi 922 000 forintról 1960-ra 4 476 000 forint lett.) 1961-ben 43 000 egyéni címre küldték ki a *Magyar Híreket*. A Magyarok Világszövetségének tevékenysége gyors ütemben javult; levelezése, kapcsolatai egyre bővültek. 1959-ben már több mint 5000, 1960-ban már több mint 7000 levelet kapott külföldön élő magyaroktól, akiknek soraiból kiderült, valóban a magyarok világszövetségének tekintik a szervezetet.¹⁰¹ Emellett Beöthy Ottó személyes hangvételű kíséreléssel a szervezet 3247 szak- és egyéb folyóiratot küldött meg 1530 kiemelkedő és véleményformáló, külföldön élő, magyar származású személynek.¹⁰² A híres emigránsok mellett még igen sokakkal alakított ki egyéni kapcsolatot a több nyelven beszélő főtítkárs ügy, hogy külföldi szakfolyóiratokban böngészett, és ahol magyar szerzőt talált, elismerő levelet írt az illetőnek, és egyben felajánlotta az egyébként külföldön nem könnyen beszerezhető magyar nyelvű szakirodalom megküldését.¹⁰³ A Külügyminisztérium költségén vendégül láttak Magyarországon semleges vagy lojális véleményformálónak számító emigráns személyeket.

⁹⁵ ÁBTL K-0-8-073/3. Magyarok Világszövetsége 12 073/1960. szig. titk. sz. Területi Beszámoló. Észak-amerikai Egyesült Államok. A Magyarok Világszövetségének 1960. évi területi beszámolója az Amerikában élő emigránsokról: „A II. világháború utáni fasiszta beállítottságú politikai emigráció számát kb. 45–50 ezerre becsülték. Ez a réteg 1944 és 1953 között került az USA-ba.”

⁹⁶ MOL XIX-J-1-j USA 1/b (1. doboz). 44/6/1959. sz. szig. titk. washingtoni követségi jelentés. Washington 1959. május 19. – „A követségen lévő *Foglalkozásuk emigráns*, illetve az *Utolsó felvonás* című könyvek nagy részét átadjuk a *Magyar Szónak* terjesztés céljából. Az érdeklődésre való tekintettel lehetőségét látnak kb. 100–100 darab elhelyezésére.”

⁹⁷ Például Szabó László: *Megfizetett hazaárulás*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1965.

⁹⁸ Lásd BORSODY István: *Beneš*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 1943.

⁹⁹ 1928-ban Kozma György a clevelandi Kossuth-szobor avatásáról tudósított a *Vásárhelyi Reggeli Újságnak* (Hódmezővásárhely), és több alkalommal állította, hogy a Horthy-delegáció ellen tüntető magyar kommunistákat a szovjetek mellett a csehek is pénzelték. Az amerikai zarándokút. *Vásárhelyi Reggeli Újság*, 1928. április 26. Hasonlókról írt Liber Endre (*A főváros küldöttségének amerikai útja Naplószerű feljegyzések*. Székesfővárosi Házinyomda, Budapest, 1928. 40.); *The Kossuth Pilgrims and their Opponents*. <http://www.staff.u-seged.hu/~gnovak/f99ht28comdem.htm>.

¹⁰⁰ MOL M-KS 288. f. 32/1960/13. ó. e. MVSZ 4590/1959 KÜM 498 szik. titk. Feljegyzés a Csekoslovenský Ústav Zahraniční tárgyában.

¹⁰¹ MOL M-KS 288. f. 5/1961/232. Jelentés az emigráció fővonásairól és javaslat az emigráció felé propaganda javítására.

¹⁰² MOL M-KS 288. f. 32/1963/46. ó. e. Az MVSZ 1963. évi működéséről és jelen feladatairól.

¹⁰³ Szántó Miklós szíves közlése. 2005. október 19.

Ugyanebben az időben a Külügyminisztérium egy másik irányban is közvetett támadást indított az „ellenséges” emigránsokkal szemben a nem magyar véleményformálók megnyerésére. 1957-ben – az ország krónikus papírhiánya ellenére – újjáélesztették Bethlen István folyóiratát, a *Magyar Szemlét*, melyet német, angol, francia és orosz nyelven adtak ki. A menekült politikusok, írók és egyéb aktivisták tehetetlenül néztek, hogy miközben ők fáradságos munkával igyekeztek a „magyar kérdést” a figyelem középpontjában tartani a nagyhatalmi egyezkedésekkel szemben, a kádári Magyarország külföldi presztízse nő. A *Magyar Szemle* után 1959-ben megjelent a *Hungarian Quarterly, New Hungarian Quarterly* néven. Az eredeti, szintén Bethlen István nevéhez fűződő folyóiratot 1936-ban hozták létre az amerikai és angol körök közéleti személyiségeinek befolyásolására; a nívós kiadvánnyal ellensúlyozni kívánták a cseh és román diplomaták és történészek, illetve támogatóik, valamint a Horthy-rendszer ellen agitáló baloldali emigránsok hatását. Az 1959-ben megújult folyóirat viszont „segít a disszidens írók és általában a disszidensek hatásának a csökkentésében, [...] magas színvonalú írásokkal, esszékkel, tanulmányokkal pozitív módon veszi fel a harcot a Magyarországra szórt rágalmakkal”, tartalma pedig „a hosszú távra szóló indirekt propaganda”,¹⁰⁴ valamint „a disszidens íróknak egyes nyugati értelmiségi körökre gyakorolt hatása részletes ellensúlyozására” irányul.¹⁰⁵ A kiadvány, az akkori külpolitikai kiadványokhoz hasonlóan, színvonalas volt. Kitűnő írói gárdájában szerepelt például Németh László, Illyés Gyula, Hubay Miklós, Vas István és Genthon István.

Az új folyóirat szerkesztője, nem meglepő módon, Boldizsár Iván lett, és noha műveltségben és kapcsolatrendszerben nem igazán versenyezhetett szellemi elődjével, a tragikus sorsú Balogh Józseffel, munkabírása hasonló lehetett.¹⁰⁶ Boldizsár – akinek *ars poeticája* az 1952-ben megjelent, bár nem saját magáról írt *A toll fegyverével* könyvének címe – kompromittáltak számított emigráns körökben. Ennek ellenére még prominens személyek sem tartották a lapot propagandakiadványnak – szemben a *Magyar Hírekkel*. Később maguk is szívesen írtak bele.¹⁰⁷ A *New Hungarian Quarterly* a Külügyminisztérium 1959. évi jelentése

¹⁰⁴ MOL XIX-J-1-ny 152/SE/1959. sz. irat. MSZMP Külügyi Osztály/KÜM előterjesztése az MSZMP KB Titkárhoz.

¹⁰⁵ MOL M-KS 288. f. 7/1960/78. ó. e. Előterjesztés az MSZMP KB Titkárságához a magyar emigráció felé irányuló propagandatevékenységére vonatkozóan.

¹⁰⁶ Balogh József a *Nouvelle Revue Hongrie* és a *Hungarian Quarterly* főszerkesztője volt. 1944 áprilisában a Gestapo áldozata lett.

¹⁰⁷ Deák István és Borbándi Gyula szíves közlése. 2005. június 7.; 2005. október 24.

szerint „magas színvonalú írásokkal, esszékkel, tanulmányokkal pozitív módon veszi fel a harcot a Magyarországra szórt rágalmakkal. Célja, hogy helyes közvéleményt alakítson ki Magyarországról az angolul olvasó nyugati és az afrikai, ázsiai haladó értelmiség körében. Ugyanakkor a maga eszközeivel harcol a befolyásos disszidens írók lapjaival (*Irodalmi Újság, Látóhatár* stb.).”¹⁰⁸ 3000 példányt terveztek a folyóirat indulásánál, majd évente 1000 példány növekedéssel számoltak. Ami a nyugati olvasóközönséget illeti, nem a kifejezetten baloldali köröknek szánták.

A tájékoztatási háborúban furcsa egybeesés, hogy ugyanabban az időben egy másik *Hungarian Quarterly* című folyóirat is megjelent New Yorkban, Kovács Imre szerkesztésével. A színvonalas kiadvány célja azonos volt a magyarországiéval: az angolul olvasó értelmiségiek tájékoztatása Magyarországról, de merően más szempontból. Egyébként 1958-ban is volt már egy hasonló eset: megjelent Amerikában szintén Kovács Imre szerkesztésében az angol nyelvű *Facts about Hungary*, és ugyancsak 1958-ban a Magyarok Világszövetsége kiadta Korolovszky Lajos *Facts and Figures* című könyvét.

„Enyhülés”

1961 júniusára, amikor a PB újra tárgyalta *Az emigráció életének főbb vonásai és az emigrációval foglalkozó propagandamunka* című előterjesztést, már komoly eredményeket értek el az emigráció bomlasztásában. Az addig végzett munkáról szóló beszámoló rövid bevezetője hivatkozhatott arra, hogy a magyar–amerikai kapcsolatokban az amerikaiak kezdeményezésére normalizálási folyamat indult meg. „A nemzetközi helyzet alakulásának újabb eseményei új tüneteket idéztek elő az emigráció életében, új lehetőségeket tártak fel propagandamunkánk előtt.”¹⁰⁹ Az év szeptemberében a Külügyminisztérium a kapitalista országokban élő magyarok közötti munka költségeire a következőket igényelte az egyébként devizahiányos államháztartástól: 15 követség propagandamunkájához 902 000 dollár, az egyéb feladatokra (működési költségvetés, kiadványok) 736 000 devizaforint és a Magyarok Világ-

¹⁰⁸ MOL XIX-J-1-r 2. d. KÜM Titkárság. 152/SE/1959. Az MSZMP KB Külügyi Osztály/Külügyminisztérium előterjesztése.

¹⁰⁹ MOL M-KS 288. f. 20/1961/184. ó. e. AZ MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961. június 6-i határozata az emigráció életének főbb vonásairól és az emigrációval foglalkozó propagandamunkáról. Szigorúan titkos.

szövetsége költségvetésének 2%-os emelése.¹¹⁰ A követségeken havi jelentéseket készítettek „a magyarok közti munkáról”, a Külügyminisztériumban pedig megkezdték a külföldön élő magyarok összeírását, részletes elemzését. Az emigrációs sajtót egy tucatnyi belügyi és külügyi szerv szemlézi. Ezenkívül a munkában részt vett a SZOT, a Nőtanács, a Pénzügyminisztérium, a KISZ, a Kulturális Kapcsolatok Intézete, az IBUSZ, a Művelődési Minisztérium, a Vám- és Pénzügyőrség és az Állami Egyháziügyi Hivatal is. Minden jelentős számú magyar emigrációval rendelkező nyugati ország magyar követségén dolgozott politikai munkatárs, akinek a fő feladata volt az adott országban élő magyarokkal való foglalkozás.

1962-ben a „magyar kérdés” lekerült az ENSZ napirendjéről. Az amerikaiak által biztosított anyagi források leállítása miatt az amnesztia évében, 1963-ban megszűnt New Yorkban az emigránsok által kiadott *Hungarian Quarterly*. Ugyanabban az évben a budapesti *New Hungarian Quarterly*ben megjelent az ENSZ főtitkár, U Thant beszéde, amelyet a Magyar Tudományos Akadémiához intézett Magyarország változó megítélése a Nyugati sajtóban címmel.

1963. március 22-én az amerikaiakkal folytatott előzetes, titkos tárgyalások eredményeként általános amnesztiát hirdettek. Ez engedménynek tűnt a MSZMP részéről, de nem volt az. Az amnesztiával nem ért véget a Kádár-kormány lélektani hadviselése az emigráció ellen, csak egy új szakasz kezdődött.

*

Központi Bizottság Irodája
5 pld. J. Z.

Szigorúan bizalmas!

A Politikai Bizottság 1959. február 3-i határozata az emigráció felé irányuló agitációs és propaganda munkáról

A Politikai Bizottság hozzájárul ahhoz, hogy az emigráció felé irányuló tevékenység alábbiakban ismertetett terveinek megvalósítására az illetékes párt-, állami- és társadalmi szervek a szükséges intézkedéseket megtegyék:

¹¹⁰ MOL XIX-J-1-k 134. d. Konzuli főosztály. Külügyminisztériumi terv a külföldön élő magyarok közötti munkával kapcsolatban című, dátum nélküli irat. Közli CSEH Gergő Bendegúz–KALMÁR Melinda–PÓR Edit (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatópolitika és cenzúra, 1956–1963. (Dokumentumok.)* Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 472.

I.

Az emigráció felé irányuló agitációs és propaganda munkában az alábbi elveket kell figyelembe venni:

1. A békéért és a szocializmusért folyó nemzetközi harcnak, a szocialista tábor és általában a haladó erők érdekeinek megfelelően, a propagandában figyelemmel kell lenni az emigráció rétegződésére, törekedni kell arra, hogy az emigráció kijózanítható és becsületes rétegeit bizalmatlanná tegyék az imperialista propagandaszervekkel és az emigrációs kalandorpolitikussal szemben, a jó szándékkal hazatérni akarók útját egyengessük, a végleg külföldön letelepedőkkel pedig, a különböző rendszerek békés egymás mellett élésének elve alapján, az óhaza jó kapcsolatait ápoljuk. A reakciós emigráns szervezetek ellentéteinek növelését, bomlásának fokozását, az emigráns vezérek ellentéteinek mélyülését nemcsak propaganda útján, hanem minden fellelhető személyes kapcsolat révén is elő kell segíteni. Idegen nyelvű kiadványokban a befogadó országok politikai és sajtóköröi előtt az emigrációs kalandorok visszaéléseit le kell leplezni.

Felelős: a KB Agit. Prop. Osztálya

2. A KB Külügyi Osztálya tájékoztassa a nyugati országokban működő testvérpártokat az MSZMP-nek az emigráció felé irányuló tevékenységekre vonatkozó alapelveiről, és megkérje a testvérpártokat, hogy az ellenforradalom után külföldre távozott, megtévesztett, de becsületes magyar dolgozóknak, akik véglegesen külföldön akarnak letelepedni és becsületes munkából megélni, nyújtsanak segítséget az új környezetben való beilleszkedésükhöz, baloldali szervezetekbe – elsősorban a szak-szervezetekbe, lojális magyar egyesületekbe – való tagságunkhoz.

Határidő: 1 hónap

Felelős: KB Külügyi Osztálya

3. Meg kell vizsgálni a nyugati országokban működő testvérszakszervezetek magyar szekciói támogatásának lehetőségeit. Fel kell térképezni ezeket a szekciókat és a testvérszakszervezetekkel egyetértésben számukra elsősorban kulturális támogatást biztosítani.

Határidő: 1 hónap

Felelős: KÜM, SZOT

4. A Külügyminisztérium dolgozzon ki részletes terveket a különböző országokban haladó jellegű s a kijózanodó vagy közömbös emigránsok befogadására alkalmas egyesületek, szervezetek felújítására és létreho-

zására vonatkozóan, valamint külföldön kiadására kerülő és az emigrációnak szóló időszaki sajtótermék kiadására vonatkozóan.

Felelős: Külügyminisztérium

5. A Magyar Rádió *Szülőföldünk* és idegen nyelvű adásait fokozottabban kell felhasználni az emigrációban élő magyarok politikai tájékoztatására. A magyar rádió rövidhullámú adása (*Szülőföldünk*) és a Magyarok Világszövetsége hangolja össze egymással tevékenységét. Meg kell vizsgálni, miképpen tudná növelni rádió a külföldre sugárzó adások számát és idejét.

Felelős: a Rádió rövidhullám szekciójának vezetője és a MVSZ főtájtára

6. Az időszaki sajtó mellett tervszerűen biztosítani kell az emigráció számára irodalmi művek megjelentetését, kiváló írók és publicisták közreműködésével. A külföldön nagyobb csoportokban élő magyarok számára létrehozott kulturális klubokat magyar irodalommal kell ellátni.

Határidő: folyamatos
Felelős: Magy. Világszövetsége,
KB Agit. Prop. Osztálya

7. A Külügyminisztérium nyújtson segítséget lojális magatartású külföldi magyar egyesületeknek, haladó jellegű magyar nyelvű lapoknak irodalmi és sajtóanyag, filmek kiküldésével, s – szükség és lehetőség szerint – anyagi támogatás biztosításával.

Felelős: Külügyminisztérium

8. A Külügyminisztérium és a Kulturális Kapcsolatok Intézete gondoskodik arról, hogy a nyugati országokba utazó tudományos vagy kulturális küldöttségek, művészek – ahol erre alkalom van – lojális vagy haladó magyar egyesületek számára is tartsanak előadásokat.

Felelős: Külügyminisztérium és Kulturális Kapcsolatok Intézete

9. A Külügyminisztérium államközi kulturális egyezmények vagy megállapodások előkészítésénél igyekezzék a megállapodást kötő államban élő magyarok között folytatandó kulturális tevékenységünk számára minél nagyobb és legális teret biztosítani; külföldön levő kiállító-helyiségeinket fokozottabban kell felhasználni magyarok között propagált hangversenyek, irodalmi estek, kiállítások rendezésére.

Felelős: Külügyminisztérium

10. A Külügyminisztérium külföldön lévő magyar intézeteit fokozottabban mértékben állítsa a kint élő magyarság szolgálatába. Ezeket olyan kulturális bázissá kell kiépíteni, amelyek mintegy központjai legyenek a lojális és haladó magyar kulturális szervezeteknek.

Határidő: augusztus 1.
Felelős: Külügyminisztérium

11. Hazai egyetemeken, főiskoláinkon a Művelődésügyi Minisztérium létesítsen ösztöndíjas és kollégiumi helyeket külföldön élő és arra érdemes magyar családok gyermekei számára.

Felelős: Művelődésügyi Min.

12. A régebben külföldön élő, becsületes, lojális magyarok kisebb küldöttségeit meghívjuk nemzeti ünnepeinkre.

Határidő: 1959. ősze–1960. tavasza
Felelős: Külügymin., Magy. Világszövetsége

II.

Az emigrációból hazatérők ügyeinek intézésénél a következő elveket kell figyelembe venni:

1. A hazatérési kérelmek ügyében a döntés egyéni elbírálás alapján történjék. A Belügyminisztérium Hazahozatali Bizottsága az egyéni elbírálásánál részesítse előnyben a szakmunkásokat, fizikai dolgozókat, műszaki értelmiségieket, orvosokat, politikai szempontból konstruktívan értékesíthető közéleti személyeket és azokat a családokat, amelyeknél a fiatalok száma ezt különösen indokoltá teszi.

Felelős: Belügyminisztérium és Külügyminisztérium

2. Egyes kivételes és indokolt esetekben, elsősorban fiataloknál, a hazatérést anyagi tekintetben is támogatni lehet. Erre a célra a Külügyminisztérium költségvetésében kell megfelelő devizakeretet biztosítani.

Felelős: Külügyminisztérium és Pénzügyminisztérium

3. A szülők nélkül külföldre szakadt kiskorúaknak családjukhoz való visszatérését állami tárgyalásokon és illetékes nemzetközi [fórumokon] szorgalmazni kell. Össze kell gyűjteni és a változásoknak megfelelően szükség szerint ki kell egészíteni a rájuk vonatkozó adatokat. A különböző szervezetek által gyűjtött adatok nyilvántartási helye a Magyar Vöröskereszt. Az illegálisan külföldre távozott magyar állampolgárok olyan kérését, hogy itthon maradt gyermekeiket és idős szüleiket engedjék ki, a belügyi

hatóságok egyéni elbírálás alapján intézik, és a kérelmezők politikai és szociális helyzetétől függően adják meg a kiutazási engedélyt a támasz nélkül álló kiskorúaknak és idős szülőknek olyan esetekben, amikor sem az itthoni, sem a külföldi családtagok ellen kifogás nem merül fel.

Felelős: Belügyminisztérium és Magy. Vöröskereszt

4. A hazatértek szociális problémáival a Magyar Vöröskereszt foglalkozik, és ezek megoldására munkatervet dolgozzon ki.

Határidő: 3 hónap

Felelős: Magy. Vöröskereszt főtitkára

5. A Szakszervezetek Országos Tanácsa hívja fel a megyei és a helyi bizottságainak figyelmét arra, hogy segítsék a hazatértek beilleszkedését a társadalomba, kísérik figyelemmel magatartásukat és problémáikat, segítsék őket, számukra megfelelő munkahelyek biztosításával.

Határidő: 1 hónap

Felelős: SZOT

III.

A Magyarok Világszövetségének újjászervezését a következő elvek szerint kell megvalósítani:

1. A Magyarok Világszövetségének feladata, hogy a régebben kivándorolt s külföldön élő magyaroknak az óhazával való kapcsolatait ápolja. Az ellenforradalom után külföldre távozottak felé pedig érvényesítse az MSZMP elvi állásfoglalását, amely a szocialista humanizmus legmagasabbrendű álláspontjából kiindulva, a Politikai Bizottság 1958. július 29-i határozatában nyert kifejezést.

2. E célok elérése érdekében a Magyarok Világszövetsége:

- a) segítse a lojális magyarság külföldi szervezeteinek munkáját, támogassa a meggyengült vagy feloszlott ilyen egyesületek újra történő életre hívását, és segítse elő új magyar társaságok, egyesületek, iskolák kultúr csoportok stb. alakulását;
- b) nyújtson segítséget a külföldön élő lojális magyarok hazai, családi és egyéb ügyes-bajos ügyeinek intézésében;
- c) a külföldi magyarok tájékoztatására kiadott sajtótermékek terjesztését javítsa meg;
- d) ismertesse tevékenyen a külföldi magyarság körében Magyarországon gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális életének eseményeit.

3. Az újjászervezett Magyarok Világszövetsége elnökségét (elnök, alelnökök, főtitkár, főszerkesztő és az elnökség tagjai) a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöksége választja meg. A Magyarok Világszövetsége felett az állami felügyeletet a külügyminisztérium gyakorolja.

4. A Magyarok Világszövetsége működési szabályzatát az újonnan megválasztott elnökség készítse el, s jóváhagyás végett a KB Külügyi Osztályával és az Agit. Prop. Osztályával egyetértésben [terjessze] Minisztertanács elé.

Határidő: 1 hónap

Felelős: a KB Külügyi Osztálya és Agit. Prop. Osztálya, Külügyminisztérium

Forrás: Magyar Országos Levéltár M-KS 288. f. 5. cs. 116. ó. e. – Géppel írt másolat.